

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Retribuční soudnictví v Československu
v období 1945 - 1948
Jiří Louda

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Retribuční soudnictví v Československu v
období 1945 - 1948**

Jiří Louda

Vedoucí práce:

Mgr. Ľubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych chtěl poděkovat vedoucímu práce Mgr. Lubomíru Luptákovi, Ph.D. za jeho vedení, rady, konzultace a věnovaný čas.

OBSAH

ÚVOD	7
2 ROZBOR LITERATURY A PRAMENŮ	10
2.1 Kritika pramenů	10
2.2 Kritika literatury	10
3 RETRIBUCE	15
4 RETRIBUČNÍ SOUDNICTVÍ V ČSR A JEHO NÁSTROJE A NORMY	17
4.1 Tzv. velký retribuční dekret	17
4.2 Tzv. malý retribuční dekret	19
4.3 Národní soud	21
4.4 Retribuční normy a soudnictví na Slovensku	22
4.5 Tzv. druhá retribuce	23
5 KOMPARACE TZV. VELKÉ A MALÉ RETRIBUCE V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	25
5.1 Průběh tzv. velké retribuce.....	25
5.2 Průběh tzv. malé retribuce.....	30
5.3 Průběh tzv. druhé retribuce	33
6 RETRIBUCE A PARLAMENTNÍ VOLBY 1946	37
7 ZÁVĚR	46
8 POZNÁMKY	48
9 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	49
10 RESUMÉ	51

ÚVOD

Druhá světová válka skončila porážkou Německa 8. května 1945 a jedním z aktuálních témat vedle poválečné hospodářské obnovy Evropy se stalo potrestání válečných zločinců, zrádců, kolaborantů a jejich pomahačů. Na mezinárodní úrovni sehrál v této otázce roli Mezinárodní soudní tribunál, jehož první schůze se uskutečnila 20. listopadu 1945. Na poválečná léta měla velký vliv Postupimská konference, kde tzv. Velká trojka reprezentovaná Josefem Stalinem, Harry Trumanem a Winstonem Churchillem (po volbách ve Velké Británii nahrazen Clementem Atleem) projednávala od 17. července do 2. srpna 1945 otázky týkající se poválečné rekonstrukce Evropy, stanovila zásady okupační politiky Německa (program 4D a samospráva), a kde byl i mimo jiné schválen odsun německého a maďarského obyvatelstva z Československé republiky (Nálevka 2000, s. 183-187).

Světový konflikt rozvrátil Evropu, zanechal ji v zdevastovaných poměrech a připravil o život kolem 38 milionů lidí. Státy se nacházely v ekonomické krizi a trpěly nedostatkem surovin. Právě hospodářský chaos napomáhal štěpení společnosti a šíření komunistických ideologií o sociálně spravedlivém státu (Nálevka 2000, s. 187). Důležitou roli sehrál při poválečné obnově Úřad Spojených národů pro obnovu a pomoc (UNRRA), který nejenže zabránil šíření nakažlivých chorob, ale také pečoval o uprchlíky a zajišťoval jim základní materiální potřeby (Judt 2005, s. 21).

Novou československou vládu jmenoval 4. dubna 1945 Edvard Beneš, a ta o den později vyhlásila nový vládní program, tzv. košický. V květnu 1945 svoji činnost obnovily čtyři politické strany, a to Komunistická strana Československa, Československá sociální demokracie, Československá strana lidová a Československá strana národně socialistická. Na Slovensku fungovaly Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska. Vznikla Národní fronta, která zahrnovala výše zmíněné politické strany, a spíše než koalice fungovala jako uzavřený systém stran. Nedošlo k obnovení pravicových stran a stran národnostních menšin ani v českých zemích, ani na Slovensku. Tato situace nejvíce zasáhla Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (Agrární strana), která byla považována za jednoho z viníků zániku První republiky (Pánek, Tůma a kol. 2008: 367-370). Právě omezený počet stran neumožňoval voličům právo kvalifikovaného výběru a plně nereprezentoval pluralitu názorů. Politické strany navíc 23. března 1946 uzavřely Úmluvu o slušném vedení volební kampaně, čímž přišly o prostor potřebný

ke svobodné politické soutěži a v neposlední řadě se zavázaly k opětovné spolupráci na znovuvytvoření Národní fronty po volbách, zákazu kritiky vlády atd. (Balík a kol. 2003: 129).

Díky výše zmíněnému košickému programu došlo k posílení pozice KSČ, a to ve všech sférách, od společenské přes hospodářskou a ideologickou až po mocenskou. Prosadila v programu všechny své požadavky a zdárně se ujala role rozhodující politické strany v poválečném Československu. Po vítězných volbách v roce 1946 rozšířila svůj vliv do ozbrojených složek společnosti, tedy armádu a policii, čehož využila při tzv. únorovém převratu v roce 1948 (Vodička, Cabada 2003, s. 46-47).

V retribučním procesu se odrazily zájmy státní politiky, lze říci, že se jednalo o značně zpolitizovanou událost. První retribuční období skončilo v českých zemích 4. května 1947 a na Slovensku až 31. prosince 1947. Nevyřešeným případům se následně věnovaly řádné soudy. Tzv. druhá retribuce se stala nástrojem Komunistické strany Československa k upevnění moci v republice a vypořádání se s potencionálními nepřáteli (Pánek, Tůma 2008: s. 369). Na základě retribučních dekretů prezidenta republiky vznikly tři typy institucí, které legitimně trestaly zločiny spáchané v době tzv. ohrožení republiky. Jednalo se o mimořádné lidové soudy, Národní soud a trestní nalézací komise.

Retribuční mimořádné soudnictví patří k jednomu z hlavních charakteristických znaků politického systému Třetí republiky. Velký vliv sehrálo nejen v období Třetí republiky, ale také po únoru 1948, kdy se stalo jedním z nástrojů upevnění moci Komunistické strany Československa. Tzv. první retribuční období ovlivnila politická situace Československa, především vztah mezi národně socialistickou a komunistickou stranou. Retribuce se stala objektem bádání především historiografie, z politického hlediska je jí věnováno málo pozornosti. Cílem bakalářské práce je na základě analýzy, komparace a syntézy pramenů a literatury charakterizovat a porovnat průběh velké i tzv. malé retribuce a její vliv na politickou situaci. Práci jsem rozdělil na dvě části, a to teoretickou a výzkumnou.

V úvodní teoretické části se budu zabývat československým právem. Představím retribuční dekryty prezidenta republiky (dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, neboli tzv. velký retribuční dekret, dekret č. 17/1945 Sb. o zřízení tzv. Národního soudu a dekret č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti, neboli tzv.

malý retribuční dekret) a dekrety s trestněprávní problematikou, jejich role, aplikaci a stručnou analýzu. Neopomenu ani Slovensko, kde se retribuční problematika řídila jinými zákonnými normami.

Druhá část práce bude založena na analýze archivního materiálu a dobového tisku, a následné komparaci získaných výsledků s literaturou. Pokusím se představit průběh tzv. velké a malé retribuční instituce pověřené výkonem retribuční, a to mimořádné lidové soudy skládající se ze senátů a trestní nalézací komise. Zaměřím se na tezi o zmanipulování voleb v roce 1946 prostřednictvím úpravy stálých voličských seznamů, hlavně na hypotézu, že volební právo ztratil každý, kdo spáchal údajná provinění proti retribučním dekretům. Pokusím se typizovat jednotlivé komise z hlediska politického zastoupení. Budu sledovat, jak retribuční soudnictví (ne)plnilo politické cíle československé vlády ustanovené v rámci Košického vládního programu a reakci politických stran na něj, a zda naplnilo svůj cíl v prvním retribučním období, tedy vytvoření etnicky homogenního státu spolehlivých Čechů a Slováků.

V závěrečné části zhodnotím výsledky retribučního soudnictví za obě období a pokusím se o nastínění hlavních rozdílů mezi oběma vlnami, a to hlavně z politického hlediska. Zhodnotím, jak tzv. druhá retribuce ovlivnila následné politické procesy.

2 ROZBOR LITERATURY A PRAMENŮ

2. 1 Kritika pramenů

Práce je postavena částečně na analýze archivního materiálu. Řada fondů je uložena ve Státních okresních archivech, např. v Liberci, Jablonci nad Nisou či v Semilech. Jednotlivé agendy obsahují abecedně seřazené spisy a administrativní materiál (seznamy osob určených k odsunu, seznamy členů fašistických organizací, statistické údaje, vyhlášky, nařízení atd.). Většina fondů prošla skartačním řízením. Osobně jsem prozkoumal fondy TNK působících na Semilsku, které později využívám ve výzkumné části. Jako další pramen byly využity dobové právní normy, které se týkaly činnosti trestních nalézacích komisí. V roce 1946 vydal Jindřich Stach z popudu ministerstva příručku nazvanou *Provinění proti národní cti a jejich trestání podle dekretu presidenta republiky ze dne 27. října 1945, čís. 138 Sb.*¹ V této brožuře se snaží usnadnit rozhodování členům TNK. Podobnou příručku vydal i Jaroslav Fusek.² Josef Šebestík a Josef Lukeš vydali příručku *Přehled předpisů o Němcích a osobách považovaných za Němce*,³ která se věnovala národnostní problematice.

2. 2 Kritika literatury

V současné české i světové historiografii se retribuční soudnictví stalo aktuálním tématem. Donedávna vznikaly práce věnující se převážně tzv. velké retribuci a mimořádným lidovým soudům, dekretům prezidenta republiky a okrajově i Národnímu soudu.

Při zpracování problematiky jsem používal dvě hlavní metody. První z nich se stala syntéza pramenů a literatury a prostudovanou literaturu jsem rozdělil do několika okruhů.

První okruh tvoří monografie a práce poskytující obecný vhled do retribučního soudnictví. Za stěžejní považuji knihu Benjaminu Frommera *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*.⁴ V originále vyšla v roce 2005, českého překladu se dočkala o pět let později. Ještě před tím se retribuci věnoval Mečislav Borák ve své

¹ Stach, Jindřich (1946). *Provinění proti národní cti a jejich trestání podle dekretu presidenta republiky ze dne 27. října 1945, čís. 138 Sb.* (Brno).

² Fusek, Jaroslav (1946). *Provinění proti národní cti* (Praha).

³ Šebestík, Josef – Lukeš, Josef (1946). *Přehled předpisů o Němcích a osobách považovaných za Němce* (Praha).

⁴ Frommer, Benjamin (2005). *National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia* (Cambridge: University Press).

monografii *Spravedlnost podle dekretu: Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*.⁵

Druhý okruh se zabývá politickým systémem a právem. Vývoji československého práva se věnuje Jan Kuklík v *Dějínách československého práva 1945-1989*⁶ či Ladislav Soukup a Karel Malý ve *Vývoji práva v Československu v letech 1945 až 1989*⁷. Náhled do politického systému umožňuje např. *Politický systém České republiky*⁸ či *Politický systém českých zemí 1848-1989*⁹. Za zmínku stojí i monografie *Teorie a praxe nedemokratických režimů*¹⁰ od Michala Kubáta a Stanislava Balíka a *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945*¹¹ od Jana Kuklíka. O dekretch prezidenta republiky nejucelněji pojednává monografie *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*¹² od Jana Kuklíka. Dekretům se věnují Emanuel Mandler¹³ či Jan Němeček¹⁴ ve svých knihách. Některým aspektům perzekuce se věnuje i Tomáš Staněk.¹⁵

Třetí okruh tvoří literatura věnující se přímo konkrétním aspektům retribuce či daným institucím. Za zmínku stojí *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného*

⁵ Borák, Mečislav (1998). *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 – 1948)* (Šenov u Ostravy: Tilia).

⁶ Kuklík, Jan a kol. (2011). *Dějiny československého práva 1945-1989* (Auditorium: Praha).

⁷ Malý, Karel – Soukup, Ladislav (2004). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989* (Praha: Karolinum).

⁸ Cabada, Ladislav – Kubát, Michal (2007). *Úvod do studia politické vědy* (Aleš Čeněk: Plzeň).

⁹ Balík, Stanislav a kol. (2003). *Politický systém českých zemí 1848-1989* (Mezinárodní politologický ústav: Brno).

¹⁰ Balík, Stanislav – Kubát, Michal (2012). *Teorie a praxe nedemokratických režimů* (Dokořán: Praha).

¹¹ Kuklík, Jan (1998). *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945* (Karolinum: Praha).

¹² Kuklík, Jan (2002). *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945* (Praha: Linde).

¹³ Mandler, Emanuel (2002). *Benešovy dekrety: proč vznikaly a co jsou* (Praha: Libri).

¹⁴ Němeček, Jan (2002). *Cesta k dekretům a odsunu Němců* (Praha: Littera: Baronet).

¹⁵ Staněk, Tomáš (1996). *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu – srpnu 1945* (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku). Staněk, Tomáš (2005). *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky). Staněk, Tomáš (2002). *Retribuční vězni v českých zemích 1945 – 1955* (Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea). Staněk, Tomáš (1996). *Tábory v českých zemích 1945 – 1948* (Šenov u Ostravy: Tilia).

lidového soudu v Chebu v letech 1946-1948 od Václava Jiřika¹⁶ či Lucie Jarkovská a *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku*.¹⁷ Analýze činnosti jednotlivých mimořádných lidových soudů se věnuje např. Kateřina Kočová (Lozoviuková)¹⁸. Řada studentů katedry historie Technické univerzity v Liberci předložila závěrečné práce pojednávající o jednotlivých trestních nalézacích komisích. Ve sborníku *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu* z roku 2002 jsou uvedeny dva příspěvky k tématu TNK, a to *Postavení a povaha přečinů s židovskou tematikou u trestní nalézací komise v Ostravě v letech 1946 – 1947* od Andrey Lněničkové¹⁹ a *Antisemitské delikty ve spisech trestních komisí nalézacích Ústředního národního výboru hlavního města Prahy (výsledky výzkumu)* Jana Ryby.²⁰ Ve sborníku z téhož roku *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu* se problematice dekretu č. 138/1945 a TNK věnují čtyři příspěvky. Jedná se o *Antisemitské delikty ve spisech trestních komisí nalézacích Ústředního národního výboru hlavního města Prahy (typologie, metodické problémy, otevřené otázky)* Jana Ryby.²¹ Následuje *Židovská*

¹⁶ Jiřík, Václav (2000). *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946-1948* (Cheb: Svět křidel).

¹⁷ Jarkovská, Lucie (2008). *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku* (Praha: Prostor).

¹⁸ Kočová, Kateřina – Radvanovský, Zdeněk – Suchá, Jitka (2001). *Mimořádný lidový soud v Liberci a v Litoměřicích v letech 1945 – 1948* (Ústí nad Labem: UJEP). Kočová, Kateřina (2004). *Mimořádný lidový soud v Liberci v roce 1948. Fontes Nissae V.*, s. 131 – 174. Kočová, Kateřina (2005). *Druhá retribuce. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948. Soudobé dějiny XII*, s. 586 – 625. Lozoviuková, Kateřina – Kmoch, Pavel (2011). *Zakázaná láska. Trestní postih milostných vztahů v letech 1935 – 1948. Fontes Nissae*, s. 113-133.

¹⁹ Lněničková, Andrea (2002). *Postavení a povaha přečinů s židovskou tematikou u trestní nalézací komise v Ostravě v letech 1946 – 1947*. In: Borák, Mečislav, *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu: postih a provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích a v některých zemích střední Evropy* (Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea), s. 127–135.

²⁰ Ryba, Jan (2002). *Antisemitské delikty ve spisech trestních komisí nalézacích Ústředního národního výboru hlavního města Prahy (výsledky výzkumu)*. In: Borák, Mečislav, *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu: postih a provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích a v některých zemích střední Evropy* (Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea), s. 136–179.

²¹ Ryba, Jan (2002). *Antisemitské delikty ve spisech trestních komisí nalézacích Ústředního národního výboru hlavního města Prahy (typologie, metodické problémy, otevřené otázky)*. In: Borák, Mečislav, *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a antisemitismus ve spisech*

problematika a antisemitismus ve spisech podle tzv. malého dekretu v oblasti Krajského soudu Olomouc 1945 – 1948 od Marie Crhové²². Třetí příspěvek, jehož autorem je Miroslav Krutík, se jmenuje *Spisy tzv. malého dekretu v bývalých okresech Nové město na Moravě a Velké Meziříčí*.²³ Andrea Lněničková je autorkou posledního příspěvku *Činnost retribučních komisí v Ostravě v letech 1945 – 1948*.²⁴ Jan Machala ve sborníku z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 9. listopadu 2005 uveřejnil příspěvek *Projevy antisemitismu v případech projednávaných Trestní nalézací komisí v Holešově*.²⁵

Pro přiblížení některých vedlejších témat jsem využíval i doplňující literaturu. Jedná se např. sborník statí vydaný k příležitosti pětadesátin historika Karla Kaplana *Stránkami soudobých dějin* obsahující příspěvek věnující se volbám v roce 1946.²⁶ Tony Judt se ve své monografii *Poválečná Evropa: Dějiny od roku 1945* zabývá nejnovějšími evropskými dějinami.²⁷ Poválečnou situaci Československa lze nalézt např. v díle Karla Kaplana *Pravda*

mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948 (Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea), s. 111-120.

²² Crhová, Marie (2002). Židovská problematika a antisemitismus ve spisech podle tzv. malého dekretu v oblasti Krajského soudu Olomouc 1945 – 1948. In: Borák, Mečislav, *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948* (Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea), s. 121-126.

²³ Krutík, Miroslav (2002). Spisy tzv. malého dekretu v bývalých okresech Nové město na Moravě a Velké Meziříčí. In: Borák, Mečislav, *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948* (Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea), s. 127-136.

²⁴ Lněničková, Andrea (2002). Činnost retribučních komisí v Ostravě v letech 1945 – 1948. In: Borák, Mečislav, *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948* (Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea), s. 137-142.

²⁵ Machala, Jan (2006). Projevy antisemitismu v případech projednávaných Trestní nalézací komisí v Holešově. In: *Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 9. listopadu 2005* (Kroměříž: Muzeum Kroměřížska), s. 238-250.

²⁶ Jech, Karel (1993). *Stránkami soudobých dějin* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR).

²⁷ Judt, Tony (2005). *Postwar: a history of Europe since 1945* (London: William Heinemann).

*o Československu 1945 – 1948*²⁸ V neposlední řadě jsem nahlédl i do prací zabývajících se životy významných československých politiků.²⁹

²⁸ Kaplan, Karel (1990). *Pravda o Československu 1945 – 1948* (Praha: Panorama).

²⁹ Koutek, Ondřej (2011). *Prokop Drtina. Osud československého demokrata* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů a Vyšehrad). Pernes, Jiří – Pospíšil, Jaroslav – Lukáš, Antonín (2008). *Alexej Čepička: Šedá eminence rudého režimu* (Praha: Brána).

3 RETRIBUCE

Retribuci lze definovat jako právní stíhání zločinů, kterých se dopustili zrádci, nacisté, kolaboranti a jejich pomahači na československém lidu za okupace. Retribuce nezasáhla pouze Československou republiku, ale stala se charakteristickým rysem poválečné Evropy. Otázka potrestání zločinů se projednávala již za války a vlády v zemích osvobozené Evropy s cílem zisku legitimacy a autority se rozhodly vypořádat s pozůstatky zdiskreditovaných válečných režimů. Retribuci nelze omezit pouze na politickou, právní či historickou rovinu, pro tehdejší lid znamenala možnost odplaty za příkoří a ztráty během každodenního válečného života, což se hlavně odrazilo v průběhu tzv. malé retribuice.

S retribuicí je primárně spjatý Norimberský tribunál, který zasedal od října roku 1945 do října 1946 a zabýval se vinou nejvýše postavených nacistů. Kromě politické a právní funkce vykonával i výchovnou. O průběhu procesu informoval německou veřejnost dvakrát denně rozhlas, s průběhem procesu se seznamovali žáci ve školách a obyvatelé v převýchovných střediscích. Svoji činnost ukončil vynesením dvanácti rozsudků v podobě trestu smrti provazem, tři v podobě doživotního žaláře a několik trestů odnětí svobody (Judt 2005: 53-54).

Její počátek spadá již před konec války, kdy ať už skuteční, či domnělí kolaboranti, byli trestáni buď na osobní úrovni, nebo na základě verdiktů podzemních odbojových organizací. Pro Československo je typický tzv. divoký odsun, v Itálii se před koncem války stalo obětí „lidové“ spravedlnosti 15 000 a ve Francii 10 000 lidí. V Polsku, Maďarsku a Slovensku se útoky obrátily proti Židům, kteří byli chápáni jako sympatizanti Sovětského svazu (Judt 2005: 41-44). Retribuční dekrety měly souvislost především s dekrety zabývajícími se úpravou československého státního občanství, konfiskace a znárodnění majetku (Soukup, Malý 2004: 166).

Retribuční soudnictví přinášelo do československého práva nový prvek, a to retrospektivu, tedy trestání činů spáchaných v minulosti. Kolaborace se stala synonymem pro vlastizradu považovanou za nejtěžší zločin spáchaný proti vlastnímu státu. Právě tato interpretace kolaborace vyvolala značnou zmatečnost řízení, jelikož kolaboranti z různých okupovaných zemí (např. Protektorát Čechy a Morava, Francie, Slovenský stát atd.) se odvolávali na fakt, že pracovali v součinnosti se státními orgány. (Judt 2005: 44).

Retribuce v Evropě neprobíhala rovnoměrně, jednotlivé země se lišily jak v počtu potrestaných, tak i v počtu vynesných a provedených trestů smrti. Země západní Evropy se vyznačovaly sice vysokým počtem rozsudků v podobě trestů smrti, ale finální poměr mezi vynesnými a skutečně vykonanými popravami nebyl marginální. Ve Francii odsoudily soudy k trestu smrti 6 763 údajných kolaborantů (3 910 v nepřítomnosti) v letech 1944 až 1951, nicméně skutečně popraveno bylo „pouhých“ 791 viníků. Trest v podobě odnětí svobody postihl na 38 000 osob, ale díky dvěma vlnám amnestie v letech 1947 a 1951 řadu kolaborantů trest minul. V Belgii proběhlo fakticky 242 poprav, při čemž trest smrti vynesly belgické soudy v 2 940 případech. V Holandsku se kolaborace dopustilo na 200 000 osob a padesát procent obviněných obdrželo trest v podobě odnětí svobody a 175 000 státních úředníků se stalo nezaměstnanými. V této zemi proběhlo 40 poprav z celkového počtu 154 vynesných rozsudků smrti. V obnoveném Československu byla situace naprosto odlišná. Z celkového počtu 713 odsouzených k trestu smrti se uskutečnilo 95 % poprav, čímž se tento stát získal prvenství v nejnižším podílu mezi odsouzenými k smrti a skutečně popravenými. Trestem v podobě doživotního vězení potrestaly retribuční instituce 714 údajných kolaborantů a 19 888 dočasným odnětím svobody (Judt 2005: 45-51).

4 RETRIBUČNÍ SOUDNICTVÍ V ČSR A JEHO NÁTROJE A NORMY

Retribuce³⁰ se stala jedním z hlavních témat diskuze o poválečné obnově Evropy a vypořádání se s kolaboranty, zrádci a jejich pomahači. Jako hlavní vzor pro většinu zemí sloužil Norimberský proces popsany v předchozí kapitole, nicméně československé retribuční soudnictví primárně vycházelo z mezinárodních spojeneckých dohod o potrestání nacistických válečných zločinců a jejich pomahačů. Počátky tvorby české retribuce sahají až do roku 1942, kdy se v lednu devět vlád včetně československé v tzv. Svatojakubské deklaraci zavázalo k vyhledávání, zatýkání, vydávání a souzení pachatelů bez ohledu na jejich národnost. O rok později vznikla Komise Spojených národů pro válečné zločiny (UNWCC), ve které za Československo působil Bohuslav Ečer. Československo zde disponovalo pěti zástupci a na seznam hledaných zločinců přidalo 1 543 hledaných Němců a 14 Maďarů. Vliv měla i Londýnská dohoda z 8. srpna 1945 (Frommer 2005: 101-103).

4. 1 Tzv. velký retribuční dekret

Zatímco v otázce viny Němců se exiloví politici shodli, tak závažnější konflikty se objevily při projednávání postoje k vině Čechů a Slováků. Komunisté požadovali, aby retribuční předpisy se primárně zaměřovaly na ekonomickou a politickou kolaboraci ze strany českých a slovenských buržoazních elit, dále se vyslovili pro vznik zákona trestajícího kohokoliv, kdo kolaboruje s okupanty nebo podporuje Háchovu či Tisovu vládu. Zatímco Nosek se snažil o formulování retribučních norem jako klíče k řešení konkrétních případů, tak Stránský prosadil to, že retribuční zákon zůstal zákonem. Své cíle v otázce retribučního soudnictví sledovali i slovenští exiloví politici, kteří se obávali návratu k unitárnímu státu, proto bedlivě pozorovali jakékoliv centralizační administrativní kroky a ve finálním důsledku přišli s vlastním retribučním soudnictvím (Frommer 2005: 105-107).

K urychlení tvorby retribuční normy pomohly vnější okolnosti, a to překročení vojáků Rudé armády hranice předválečné Československé republiky, a za druhé povstání na Slovensku na konci srpna 1944. 28. září 1944 Státní rada schválila návrh retribučního zákona ministra spravedlnosti a v prvním týdnu října téhož roku se kladně

³⁰ Retribuční dekrety doplňoval zákon č. 115/1946 Sb. z 8. května 1946 neboli tzv. Amnestijní zákon. Pokrýval období od 30. září 1938 do 28. října 1945 a de facto ospravedlňoval ty, kteří v době neefektivního fungování státních orgánů vzali spravedlnost do vlastních rukou. Jednalo se především o odbojáře (Malý, Soukup 2004: 831).

vyjádřila i vláda, Edvard Beneš signoval dekret až 1. února 1945. Nicméně posléze došlo ke sporu o platnosti zákona na území Československa mezi českými a slovenskými reprezentanty. Slovenská národní rada 15. května 1945 vydala vlastní retribuční nařízení a pro české území vstoupil v platnost po menších úpravách londýnského dekretu nový dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů neboli tzv. velký retribuční dekret (Frommer 2005: 108-116).

Skládal se ze dvou hlav, a zatímco první hlava dekretu obsahovala preambuli a kromě všeobecných ustanovení rozdělila zločiny na čtyři skupiny a ustanovila za ně dané tresty, tak druhá pojednávala o mimořádných lidových soudech jako nástroji k výkonu tzv. velké retribuce. Zločiny spadající pod velký dekret byly označeny za „zvlášť zavržitelné“ a nepromlčitelné. Mezi zločiny proti státu se řadily např. úklady o republiku, zrada státního tajemství, ohrožení bezpečnosti republiky či funkce činnovníka nebo velitele v určených fašistických organizacích. Loupež, vražda, omezování svobody a další činy spáchané ve službách či zájmu Německa a jeho spojenců reprezentovaly kategorii zločinů proti osobám. Třetí kategorie obsahovala výčet zločinů proti majetku, např. krádeže, zhárství či zpronevěry. Samostatnou kategorii představovalo udavačství. Pokud shledaly soudy domnělého kolaboranta vinným, dotýčný pozbyl dočasně či natrvalo občanské cti jako např. ztráta vyznamenání a řádů, ztráta volebního práva, ztráta způsobilosti zastávat funkce ve sdruženích, ztráta způsobilosti být zaměstnavatelem či spoluzaměstnavatelem, konat veřejné přednášky, působit ve správní radě atd. (Jech, Kaplan, 2002).

O vině potencionálních zrádců, pomahačů a kolaborantů rozhodovaly nově zřízené mimořádné lidové soudy při sídlech krajských soudů, v případě potřeby mohly zasedat kdekoliv v soudním obvodu. Právě o MLS hovořila druhá hlava výše jmenovaného dekretu, a celkově jich na území Čech vzniklo dvacet čtyři. Jako první začal se svou činností Mimořádný lidový soud v Brně. Senáty se skládaly z pěti členů, v jejich čele stál profesionální soudce, zatímco zbytek tvořili soudci z lidu navrhovaní okresními národními výbory. Při rozhodování se rozhodovali na základě důkazů shromážděných bezpečnostními orgány a vyšetřovacími komisemi okresních národních výborů. Mezi jejich hlavní funkce patřilo prověřování podaných udání, shromažďování důkazů a zajišťování podezřelých. Právě tyto komise rozhodovaly, zda podstoupí případ k mimořádným lidovým soudům. Prezident republiky jmenoval přednosty, náměstky a soudce z povolání, zatímco vláda vybírala soudce z lidu (Malý, Soukup 2004: 167).

Na prošetření případu poskytoval dekret pouze třídenní časovou lhůtu, během které musely soudy vynést rozsudek, ať osvobozující či odsuzující. Odsouzený se nemohl odvolat, dekret neoperoval s opravnými prostředky. Odsouzený mohl podat žádost o milost a trest smrti musel být vykonán do dvou hodin od vynesení s možností prodloužení o jednu hodinu. V případě těžkých a veřejně známých zločinců proběhla poprava veřejně. Kromě trestů smrti disponovaly mimořádné lidové soudy trestem v podobě odnětí svobody v minimální hranici pěti let a více až doživotí (Kuklík 2002: 377-378).

4.2 Tzv. malý retribuční dekret

Postupem času došla vláda ke zjištění, že řadu přestupků nelze zařadit pod tzv. velký retribuční dekret. V řadě měst se nacházely přeplněné věznice, a v mnoha případech se jednalo o falešně obviněné či viníky, kteří se dopustili jiných provinění než těch, která trestal výše jmenovaný dekret, a navíc neodpovídaly trestu vězení v minimální výši pěti let. Zatímco Klement Gottwald požadoval úpravu dekretu, tak místo toho vznikl dekret nový vypracovaný ministrem vnitra Václavem Noskem. Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., „o trestání některých provinění proti národní cti“, tzv. malý retribuční dekret s platností pouze pro české země, nabyl platnosti 27. října 1945. Oproti tzv. velkému dekretu se skládal pouze ze čtyř paragrafů a obsahoval řadu vágních pojmů. Ministerstvo vnitra vydalo 26. listopadu 1946 směrnice a postupně tři novelizující dodatky (Kuklík 2002: 377-378).

Nástrojem tzv. malé retribuční komise se staly trestní nalézací komise, zřízené u okresních národních výborů a jako vyššímu celku podléhaly ministerstvu vnitra, v jehož čele stál člen Komunistické strany Československa Václav Nosek. Zbýlé dvě retribuční instituce spadaly pod ministerstvo spravedlnosti ovládané Prokopem Drtinou, příslušníkem Československé strany národně socialistické. Pohledy obou stran se na proběhlou retribuční komisi značně lišily, a převážně komunisté před jejím skončením začali negativně hodnotit její výsledky, kdy ji například Klement Gottwald označil za totální fiasko a Václav Kopecký za nejtrapnější kapitolu v poválečné transformaci. Strana neváhala zajít tak daleko, že Drtinu onačila jako ochránce kolaborantů (Frommer 2005: 410).

Na základě směrnic vznikly u národních výborů vyšetřovací komise, které shromažďovaly došlá udání, a zabývaly se jejich prošetřením. Komise vyslyšela svědky, žádala o posudky na obviněné ohledně jejich chování za okupace

a shromažďovala další podkladový materiál. Následně případ předala okresnímu národnímu výboru, a ten v případě, že se jednalo o přešůpek spadající pod provinění proti národní cti, podstoupil případ trestní nalézací komisi. Na rozdíl od předchozích soudů, odsouzený disponoval opravnými prostředky, mohl se odvolat k Zemskému národnímu výboru v Praze či v Brně. Také trestní řízení se odehrávalo na svobodě poté, co byl obviněný propuštěn z vyšetřovací neboli zajišťovací vazby. Na druhou stranu obviněný nesměl předvolávat svědky a nahlížet do spisů. Škála provinění proti národní cti byla poměrně pestrá a zahrnovala delikty, které se kryly i s přešůpky projednávanými před mimořádnými lidovými soudy, ale měly menší rozsah nebo se netýkaly vysoce postavených osob. Jednalo se o následující přečiny: hlášení se k německé nebo maďarské národnosti, politická spolupráce s Němci či Maďary, hospodářský styk s nimi přesahující míru nezbytnosti, členství ve fašistických organizacích a horlivé počínání si v nich, propagování, obhajování, vychvalování nebo podpora nacismu, fašismu a antisemitismu, schvalování či podpora nepřátelských projevů a činů fašistů, nacistů a českých či slovenských zrádců, odborná spolupráce s Němci, Maďary a zrádci přesahující míru nezbytnosti, kontakt s německými a maďarskými úřady za cílem získání výhod a poskytování úplat a výhod okupantům, zneužívání vedoucí funkce, dosažené pomocí okupantů k vlastnímu obohacení, společenský styk s Němci a Maďary přesahující míru nutnosti či terorizování Čechů a Slováků s cílem zalíbit se okupantům (Beneš 2002: 236-237).

Podle dekretu muselo jednání obviněného svoji povahou vzbudit veřejné pohoršení, které se dokládalo svědeckými výpověďmi. Trestní nalézací komise měly zastavit řízení v případech, kdy obviněný jednal pod nátlakem. Rozhodující kritérium u trestních nalézacích komisí hrála národnost, jelikož směrnice určovaly, že o vině nebo nevině proti národní cti mohou členové komise rozhodovat pouze u osob české, slovenské či jiné slovanské národnosti. Výjimku tvořila provinění v podobě zneužívání vedoucí funkce za cílem vlastního prospěchu a terorizování českého obyvatelstva (Ministerstvo vnitra, 1945). První dodatek ke směrnicím doplnil škálu přečinů, kdy zahrnul do provinění proti národní cti vědomě učiněné nesprávné prohlášení o státní a národní spolehlivosti osoby, která se provinila proti Československé republice či českému a slovenskému národu (Ministerstvo vnitra, 1946). Druhý dodatek zvýšil počet členů TNK ze čtyř na pět a jejich jmenování prováděl samotný ONV. Každý bez výjimky musel přijmout toto jmenování, jednalo se o občanskou povinnost.

V případě porušení hrozila dotyčnému buď peněžitá pokuta ve výši do 5 000 Kčs, nebo až pětidenní vězení. Každý člen disponoval svým náhradníkem a při konečném hlasování rozhodoval nadpoloviční počet hlasů všech přítomných (Ministerstvo vnitra, 1946). Třetí dodatek stanovil, že v případě hlášení se k německé či maďarské národnosti nemá komise brát v potaz státní příslušnost obviněného (Ministerstvo vnitra, 1947).

Jak samotný dekret, tak i směrnice a činnost komisí vyvolávaly několik otazníků. V první řadě kromě několika příruček neexistoval žádný ustálený a právní výklad tzv. malého dekretu, jehož značně obecná rovina umožňovala široký prostor výkladu některých frází. Například veřejné pohoršení, které podmiňovalo provinění proti národní cti, se může interpretovat z velmi široka. U každého člověka se liší míra vnímání pohoršení, ne všichni mají stejně vysoko položenou společenskou příčku. Jednotliví svědci museli dosvědčit, zda je jednání dotyčného pobouřilo či nikoliv. V mnoha případech hrály značnou roli nepřátelské vztahy a zaujatost svědků. Stejně neurčitě byla definována jednotlivá provinění proti národní cti. U styků s Němci se jednalo o frázi přesahující míru nutnosti, u členství ve fašistických organizacích zase o míru aktivity. Zvláště lidé v pohraničí se nemohli vyhnout styku s osobami německého původu, o mnohých z nich to ani nevěděli, protože mluvili česky (lidé z této oblasti se vyznačovali bilingválností, tj. ovládnutím českého i německého jazyka).

Zřízené trestní nalézací komise disponovaly třemi typy trestů, a to veřejným pokáráním v podobě vývěsky v místě bydliště a pracoviště, peněžitou pokutou v maximální výši 1 000 000 Kčs a trestem odnětí svobody v maximální délce trvání jednoho roku. Členové komisí mohli tresty samozřejmě i kombinovat. V případě trestu ve formě peněžitě pokuty vyměřovali členové v případě nedobytnosti náhradní trest vězení (Kuklík 2002: 385). Odsouzení na základě malého retribučního dekretu nebylo zanášeno do rejstříku trestů (Borák 1998: 38).

4.3 Národní soud

Společně s tzv. velkým retribučním dekretem vstoupil v platnost dekret prezidenta republiky č. 17 ze dne 19. června 1945, na jehož základě vznikl Národní soud. Plnil dvě funkce, a to trestní a zároveň představoval i soud čestný. Senát tvořilo sedm členů, a opět se zde nacházela podmínka o soudcovství z povolání u předsedy a jeho dvou náměstcích. Jeho členové rozhodovali o vině prezidenta Emila Háchy, ministrů vlády druhé republiky, protektorátní vlády, vedoucích činitelů fašistických

organizací, novinářů podporujících fašismus a osob vysoce postavených v hospodářském, politickém a vojenském životě (Frommer 2005: 350-408).

4.4 Retribuční normy a soudnictví na Slovensku

Jak již bylo výše zmíněno, retribuce se na Slovensku řídila odlišnými právními normami, a to hlavně kvůli obavám slovenských politiků z centralizace. 1. září 1944 Slovenská národní rada ve svém nařízení vyhlásila, že veškerou moc, ať už zákonodárnou, výkonnou či soudní, má ve své pravomoci. Zároveň zde zůstal v platnosti zákon č. 230/1940 Zb, který zrušil platnost předválečného československého zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. ze dne 19. března 1923. K tomuto zákonu se odvolával tzv. velký retribuční dekret. Hlavní problém spočíval v odlišném vývoji českých zemí a Slovenska během třicátých a čtyřicátých let. (Borák 1998: 81-82). Autorem retribuční normy pro Slovensko se stal Gustav Husák, pověřenec vnitra, a celkový text budí dojem spíchnutí horkou jehlou. Nařízení SNR č. 33/1945 Zb., „o potrestání zločinců, okupantů, zrádců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví“ se skládalo pouze z pěti paragrafů a účinnost nabylo 23. května 1945.

Pět paragrafů odpovídalo pěti skupinám skutkových podstat, a to následující: fašističtí okupanti (provinili se spoluúčastí na rozbití Československé republiky), domácí zrádci, kolaboranti, zrádci na povstání (pronásledování jeho účastníků) a provinilci fašistického režimu. Právě přečiny posledních zmiňovaných odpovídaly skutkovou podstatou a typem trestů tzv. malému retribučnímu dekretu v českých zemích. Mezi provinění se řadily propagace fašistických organizací, spolupráce s nacisty, účast na „protidemokratických, protikomunistických, rasových nebo podobných akcích a štvání“, nucení občanů ke spolupráci s Němci a řada dalších. Uvedené přečiny se trestaly veřejnou důtkou, ztrátou občanských práv v rozmezí dvou až patnácti let či zařazením do pracovního útvaru v maximální délce dva roky (Borák 1998: 83-85).

Retribuční slovenské soudnictví tvořily tři typy soudů, a to nejnížší místní lidové soudy, dále pak okresní lidové soudy a nejvýše stál Národní soud v Bratislavě. Místní lidové soudy sídlily v obcích s místním národním výborem a rozhodovaly o provinění spadajícím pod paragraf 5. Jednalo se o pěti až jedenáctičlenné senáty, jejichž předsedu a žalobce jmenoval okresní národní výbor stejně jako i přísedící na návrh MNV. Lidové okresní soudy se skládaly z pěti členů a nejen předseda, ale i náměstek, museli být vystudovaní soudci. Národní soud podobně jako jeho kolega v Praze se zabýval

posuzováním viny členů vlády, poslanců Sněmu Slovenské republiky, členů Státní rady, členů Hlavního velitelství Hlinkovy gardy a Hlinkovy mládeže, šéfů propagandy, vyslanců a zplnomocněných ministrů, vedoucích národních skupin a jejich zástupců, vedoucích funkcionářů v „protirasové činnosti“, přednostů Ústředny státní bezpečnosti a členů revizního senátu Nejvyššího soudu a jeho veřejného žalobce a konečně všech osob, které do působnosti národního soudu přikáže Předsednictvo SRN. Tvořilo ho sedm členů. Předseda a náměstek museli být soudci z povolání (Borák 1998: 85-86).

Retribuci se věnovaly i další normy, a to prováděcí nařízení Sboru pověřenců č. 55/195 Zb. ze dne 5. června 1945 upravující počet členů místních lidových soudů v případě nutnosti pouze na pět, dále nařízení SRN č. 83/1945 Zb. ze dne 25. července 1945, které prohlásilo výkon funkce soudce z lidu za občanskou povinnost a nařízení SNR č. 57/1946 Zb. ze dne 14. května 1946 neboli tzv. „*retribuční novela*“ (Borák 1998: 87).

K 31. prosinci 1947 ukončily soudy zřízené na základě retribuční normy svoji působnost. Uzavřely přibližně tři čtvrtiny případů z celkového počtu 38 000 podaných udání. V procentuálním poměru převažovaly osvobozující rozsudky (60 %) nad odsuzujícími (40 %). Uskutečnilo se 29 poprav z celkového počtu 65 rozsudků v podobě trestu smrti (Pejčoch, Plachý 2010: 236).

4.5 Tzv. druhá retribuce

První retribuční období v Čechách skončilo 4. května 1947, a případy, které nestihly nástroje retribučního soudnictví vyřešit, převzaly řádné soudy působící do 1. dubna 1948. Velký vliv na druhou retribuční vlnu měla historicko-politická událost, a to tzv. únorový převrat 1948, díky čemuž se ujala moci Komunistická strana Československa. Právě její členové nejhlasitěji kritizovali průběh první retribuice a považovali ji za nepodařenou. 25. března 1948 proběhla 101. schůze Ústavodárného Národního shromáždění, na které se projednal vládní návrh zákona o obnově retribučního dekretu. Tentýž den, a to díky zákonu č. 33/1948 Sb. ze dne 25. března 1948, se obnovila účinnost tzv. velkého retribučního dekretu, a to do 31. prosince 1948. Značné pravomoci získal ministr spravedlnosti, který disponoval pravomocí jmenovat přednosty MLS, jejich náměstky a soudce z povolání stejně jako veřejné žalobce a soudce z lidu. Zákon otevřel možnost opětovného přezkoumání uzavřených případů a popřípadě pozměnit konečný verdikt. Tzv. malé retribuici se věnoval zákon č. 34/1948 Sb. „o revizi trestního řízení v některých případech provinění proti národní cti“ ze dne

25. března 1948. Obnovil platnost dekretu od 2. dubna 1948. Řízení měla být zahájena nejpozději do 31. července 1948 (Borák 1998: 75-80).

Velká změna spočívala i v tom, že obnovená retribuční vlna se podle nových právních norem netýkala pouze českých zemí, ale i Slovenska. Druhá retribuční vlna měla primárně postihnout tzv. velké ryby a teprve v druhé řadě měla proběhnout revize odložených, popřípadě osvobozujících případů. Počet členů a lhůta pro výkon trestu smrti se nezměnily. Národní soud se obnovení nedočkal, jeho pravomoc převzaly lidové soudy. Druhá retribuční vlna formálně skončila k 31. prosinci 1948 (Frommer 2005: 427-437).

U tzv. malé retribuční vlny došlo také k několika změnám. Za prvé postihla trestní nalézací komise redukce členů, a to z původních pěti na tři. V druhé řadě se zabývaly pouze případy na základě seznamu zhotoveného bezpečnostním referentem ONV. Vynést rozsudek mohla v případě přítomnosti všech členů, popřípadě náhradníků a k vynesení rozsudku stačila nadpoloviční většina. Opravný prostředek představoval Zemský národní výbor v Praze v podobě tříčlenné trestní odvolací komise (Kmoč 2011: 87-88).

5 KOMPARACE TZV. VELKÉ A MALÉ RETRIBUCE V ČESKÝCH ZEMÍCH

V programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků se jeho devátý bod věnoval retribuci. *„Vláda bude pokládat za svůj nejvyšší odpovědný úkol a za svou mravní povinnost před českým a slovenským národem postihnouti a vydati soudu a trestu všechny válečné provinilce, všechny zrádce, všechny vědomé a aktivní pomocníky německých nebo maďarských utlačovatelů. Tento úkol bude vláda prováděti bez všech průtahů, bez kolísání a bez shovívavosti vůči komukoliv“* (Grospič, Chovanec, Vysokaj 1977: 131). Program nadále hovořil o nástrojích retribučního soudnictví a typech provinění, kde kromě obecně formulovaných přečinů výslovně jmenoval protektorátního prezidenta Háchu a slovenského prezidenta Tisa. Mezi dílčí cíl patřilo i odstranění fašismu z politické i morální roviny (Grospič, Chovanec, Vysokaj 1977: 133).

5. 1 Průběh tzv. velké retribuce

Jak již bylo řečeno, nástrojem tzv. velké retribuce se staly mimořádné lidové soudy a Národní soud v Praze. Její průběh a instituce řídilo ministerstvo spravedlnosti, které ovládal národní socialista Prokop Drtina. Svého blízkého spolupracovníka Zdeňka Marjanka jmenoval ministerským radou a přednostou retribučního odboru, jelikož si uvědomoval vážnost úkolu, který spočíval v národní očistě. *„Jako je pravda, že lidové soudnictví musí být řízeno zásadou spravedlnosti, tak je i nemenší pravdou, že musí svůj odpovědný úkol vyřídit co nejrychleji. Jsem si plně vědom, že tím soudům a veřejným žalobcům ukládáno velké zatížení, ale nelze jinak. Mimořádná doba ukládá i mimořádné úkoly. Musíme napsat síly, abychom otázku retribuce vyřídili bez průtahů a co nejdříve. Je to v zájmu klidu a v zájmu morálky v národě“* (Koutek 2011: 193). Samotný Drtina si uvědomoval lidový princip v soudnictví a snažil se zabránit projevení stanného charakteru mimořádných lidových soudů. Rychlost spočívala především v omezené pojednávací lhůtě (maximálně tři dny) a neexistenci opravných prostředků.

Retribuce ještě více prohloubila propast mezi ministerstvem vnitra ovládaném Komunistickou stranou Československa a ministerstvem spravedlnosti v čele s národním socialistou. Třecí plochu mezi oběma ministerstvy představovala dlouhá zajišťovací vazba spjatá s pomalostí trestních nalézacích komisí a liknavostí národních výborů. Poté, co začalo docházet k propouštění zadržených a údajně nespolehlivých osob, zvedla se vlna odporu. Komunistický tisk kritizoval osvobození a propuklo i několik dělnických demonstrací s cílem opětovného pozatýkání propuštěných. Drtina

si byl vědom značného vlivu komunistů díky ovládnutí bezpečnostního aparátu a ministerstva vnitra, a zároveň si připouštěl, že v řadě případů slouží retribuční soudnictví jako prostředek k zastrašování a odstraňování nepohodlných osob (Koutek 2011: 198-200). „V neděli předtím 13. ledna jsem měl rozhovor s redaktorem Svobodného slova, v němž jsem veřejnosti vysvětlil důvody, které vedly k retribučnímu soudnictví i genesi toho, jak se věc připravovala za války londýnskou emigrační vládou. Byl to úkol, který si pod dojmem brutálního vedení útočné války a dalších zvěrstev, jichž se nacistické Německo dopouštělo ve všech okupovaných zemích, daly nezbytnost všechny emigrační vlády, nejen československá, jako jednu z předních nezbytností, jež nutno provést po vítězství a osvobození země“ (Dršina 1982: 125-126).

S prvními retribučními statistikami seznámil Prokop Dršina své kolegy v parlamentu prostřednictvím bilančního projevu 20. února 1946: „Z případů, které byly již do 31. prosince 1945 postoupeny veřejné žalobě, bylo vyřízeno celkem v téže době 14 905 případů. Do téhož data zůstalo tedy nevyřízeno 23 049 případů. Již z toho počtu je zřejmé, jak veliký počet případů byl již veřejnými žalobci zpracován, při čemž nelze přehlédnout, že veřejní žalobci mohli ve skutečnosti začít se svojí činností u většiny mimořádných lidových soudů teprve v měsících září a říjnu loňského roku, neboť teprve v této době mohly vyšetřující komise národních výborů předkládati ve větším rozsahu veřejným žalobcům zpracovaný materiál“ (Koutek 2011: 201). Z projevu lze vyčíst, že velký důraz kladl na číselné údaje. Za tím stojí prostý fakt, a to snaha čelit kritice ohledně nízké výkonnosti mimořádných lidových soudů a nedůrazné národní očistě.

„Během jara, letních měsíců i podzimu 1946 se rozběhly retribuční soudy na plné obrátky, a to lidové i Národní soud. Mimo ně byly v činnosti trestní komise při národních výborech podle malého retribučního dekretu. S tím soudy a ministr spravedlnosti neměli nic společného, celá tato instituce podléhala ministerstvu vnitra. Tak se stalo, že někteří domnělí nebo i opravdoví kolaboranti, kteří u mimořádných lidových soudů byli osvobozeni nebo pro slabost obvinění nebyli před ně vůbec pohnáni, se dostali před tyto komise a tam byli odsouzeni“ (Dršina 1982: 219). Opravdu nebylo výjimkou, že případ osvobozený u MLS byl následně předaný TNK, která vynesla odsuzující rozsudek. U některých kauz to bylo dáno typem provinění, u jiných cílená snaha. Mezi takové případy patřily například filmové prvorepublikové hvězdy jako

Vlasta Burian³¹, Adina Madlová³² či Lída Baarová³³. Stále více se zvětšoval rozkol mezi spravedlností a vnitrem, komunisté se postupně uchýlovali k praktikám zvěstujícím únorové události.³⁴

„Od podzimu 1946 se zrychlila a plně rozvinula činnost retribučních soudů, a to Národního soudu a lidových soudů ve všech krajích. Též na Slovensku se trestání válečných vin konečně rozběhlo. To sice nebyl má přímá kompetence, neboť slovenská justice podléhala povereníkovi pre pravosudie vôbec, ale v retribuci si vyhradila plnou pravomoc k souzení válečných vin Slovenská národní rada a nad ní přímo vláda jako celek. Ministr spravedlnosti byl tu z přímého rozhodování jako zvláštní ústavní instance vyloučen, a já jsem toto rozhodnutí vlády a Slovenské národní rady jen vítal. Věděl jsem, že na Slovensku v provádění retribučního soudnictví dojde jistě k politickým a zájmovým kritikám ještě snad větším a choulostivějším než v české polovině státu. Mimo to jsem pokládal za správné i politicky prozíravé, aby si Slováci o tom rozhodovali v podstatě sami a aby za výkon tohoto soudnictví nesli plnou vlastní odpovědnost. Přesto jsem byl informován o tom, co se tam děje“ (Dršina 1982: 272). Koncem roku 1946 se lidová retribuce poměrně ustálila a soudy fungovaly bez výraznějších problémů. Na druhou stranu se stále více objevovaly osvobozující rozsudky a lidé začínali být unaveni z dlouho trvající národní očisty. Na Slovensku probíhala retribuce na základě odlišných norem a mnohem mírněji.

S blížícím se koncem retribuce se hlavní pozornost komunistů, kteří opakovaně kritizovali mírný průběh tzv. velké retribuce, obrátila na samotného Dršinu. Na 1. května 1947 se objevil následující leták: *„Všechny tyto výhody, které jste přičiněním našich vládních činitelů nabyli, snaží se vyrvat Vám vzrůstající reakce*

³¹ První řízení s Vlastou Burianem bylo 8. července 1946 zastaveno členy TNK Praha. Nicméně 7. května 1947 ho TNK Praha potrestala za údajnou podporu nacismu a styk s Němci k tříměsíčnímu vězení, pokutě ve výši půl milionu a veřejnému pokárání. Odvolání nebylo vyhověno.

³² Adina Mandlová údajně pěstovala společenské styky s Němci, za což 5. února 1947 obdržela trest v podobě dvouměsíčního vězení, pokuty ve výši 100 000 Kčs (v případě nedobytnosti 4 měsíce vězení) a veřejného pokárání. Odvolání bylo vyřízeno až v roce 1951, které upravilo podobu trestu pouze na vězení.

³³ U jediné Lídy Baarové TNK Praha řízení zastavila, když nepotvrdila její údajnou podporu nacismu a styk s Němci.

³⁴ Za zmínku stojí např. krčmaňská neboli krabičkové aféra, kdy tři ministři, a to Prokop Dršina, Petr Zenkl a Jan Masaryk obdržely balíčky se stopami po výbušnině v září 1947.

z rukou. Tato vidouc, jak lehkou vyvázli a vyvazují různí váleční zločinci se zdravou kůží vinou ministerstva spravedlnosti pod vedením nár. soc. ministra p. Drtiny (Pavla Svatého), vylézá ze svých děr a ohrožuje Vaše těžce vybojované výhody a snaží se obrátit kolo dějin do dob, kdy se těmto parazitům u nás tak dobře dařilo“ (Koutek 2011: 263).

„Účinnost retribučního dekretu skončila dne 4. května 1947 a tím též skončilo souzení válečných vin před mimořádnými lidovými soudy v Čechách a na Moravě a před Národním soudem v Praze. Ovšem ani to nešlo bez nesnází. Komunisté se pokoušeli činnost mimořádných soudů prodlužovat“ (Drtina 1982: 305). Po skončení retribuční trestní řízení, především Rudé právo a Mladá fronta, negativní kampaň s cílem očernit retribuční řízení. Samotní komunisté její průběh vnímali tak, že devátý bod košického vládního programu nebyl naplněn.

29. 5. 1947 předložil ministr spravedlnosti Ústavodárnému národnímu shromáždění souhrnnou zprávu informující o průběhu tzv. velké retribuční trestní řízení v českých zemích. *„Souhrnnou zprávu o činnosti a výsledcích tohoto lidového soudnictví jsem přednesl v plénu Národního shromáždění 29. května 1947. Ve dnech 10. a 11. června pak provedla sněmovna velmi rozsáhlou a podrobnou diskusi, která svou živostí, obsáhlostí a kritičností potvrdila, jak důležitým a současně sporným úsekem našeho poválečného života byla právě skončená mimořádná justice, účtující s činností občanů státu v době, kdy neměl možnost je kontrolovat i dirigovat a kdy si tedy každý mohl dělat a též dočasně nekontrolovatelně dělat, co chtěl. Nyní se tedy kontrola dostavila a byl buď hlupák, nebo zbabělec, nebo dokonce spekulant na naši konečnou porážku ve válce ten, kdo s ní nepočítal! To dvoudenní debata ve sněmovně plně probrala i proprala tak důkladně a s tak živým zájmem celého domu, že to byla vůbec nejdelší i nejobsáhlejší debata Národního shromáždění z let 1945 až 1948. Ostatně nebyl jen dvoudenní, neboť první den parlament zasedal dlouho do noci a teprve po druhé hodině v noci předseda odročil pokračování na příští dopoledne“ (Drtina 1982: 310-311).*

Veřejní žalobci obdrželi podle této zprávy celkem 132 549 trestních oznámení a spisů, z čehož 130 11 případů bylo projednáno, tudíž řádné soudy přebíraly 2 345 nevyřešených kauz. Z vyřízených případů postoupili veřejní žalobci 38 316 údajných provinění k mimořádným lidovým soudům, které v 9 132 případech vynesly osvobozující rozsudek. Trestem v podobě dočasného odnětí svobody mimořádné lidové soudy potrestaly 19 888 osob. 713 údajných obviněných obdrželo rozsudek v podobě

trestu smrti, o několik více, přesněji 741, v podobě těžkého žaláře na doživotí.³⁵ Drtina ve zprávě poukazoval na fakt, že retribuční soudnictví nemohlo vytvořit jednotnou praxi, jelikož jednotlivé mimořádné soudy se lišily nejenom posuzováním viny, ale i udělováním trestů. Ohledně počtu osvobozujících rozsudků se odvolal na to, že řadu případů nemohly MLS projednávat kvůli minimální hranici trestu vězení (minimálně 5 let). Také reagoval na tisk. Novináři by neměli uveřejňovat své domněnky před vynesením rozsudku. Následná debata 10. a 11. 6. 1947 se nesla v duchu agresivního útočení ze strany KSČ nejen na tzv. velkou retribuční a ministerstvo spravedlnosti, ale došlo i ke slovním útokům na samotnou osobu ministra spravedlnosti Drtiny, jeho čest a věrnost. Alois Rozehnal, člen Československé lidové strany, poukázal na kontrast mezi horlivými radikály a umírněnými: „*Přísní horlivci vytýkají umírněným, že chrání kolaboranty, zejména z řad osob, jenž byly dříve ve význačném postavení politickém nebo hospodářském, proto, aby jejich spojenci získali pro sebe jako voliče. Při tom zapomínají tito horlivci na to, že nebylo projevem hrdinství a odvahy připnouti si v květnových dnech r. 1945 na klop kabátu hvězdu, která mnohým nesloužila jen jako odznak strany, ale hlavně jako ochranný štít proti stíhající spravedlnosti*“ (Koutek 2011: 264-267). Podobně jako lidovci i část sociálních demokratů zaujala rezervovaný postoj vůči až nenávislné kritice retribuční ze strany KSČ. Bratr prezidenta Beneše Vojtěch zmínil ve svém projevu: „*Už pan ministr dr Drtina se výchovného problému retribučního procesu dotkl na čtrnácté stránce svého exposé, za které mu pro jeho lidský poměr k člověku srdečně děkuji. Paní a pánové, předpokladem jakékoli výchovy musí být co nejvyšší touha po nejvyšší spravedlnosti. Není-li spravedlnosti, nemůže být ani výchovy. Je tedy nutno varovat před nespravedlností a snažit se, aby v našem retribučním procesu nespravedlnosti nebylo. Musíme se jí i nyní po retribuční varovat v tomto historickém díle a čase pro všechnu naši budoucnost*“ (PSP 1947). Komunista Antonín Gregor se odvolával na hluboké nespokojenosti lidu, prohlásil, že retribuční by měla být prováděna bez dívání se napravo, nalevo, bez ohledu na velikost konta v bance a množství parcel v pozemkové knize a že měla být uskutečněna ve smyslu dekretů urychleně, přísně,

³⁵ Pro možnost porovnání: MLS ve Znojmě v letech 1946 až 1948 projednal 701 případů a odsuzující rozsudek vynesl u 430 kauz. MLS Jičín vynesl odsuzující rozsudek v 888 případech (58,6 %) a MLS Hradec Králové takto rozhodl u 643 kauz (51 %). MLS v České Lípě projednal 874 případů a odsoudil 739 osob. Litoměřický MLS potrestal odsuzujícím rozsudkem 1077 z celkového počtu 2046. MLS v Liberci odsoudil 850 a 446 zprostil viny.

ale spravedlivě vůči všem (Koutek 2011: 267). S argumentem nespokojenosti lidu lze polemizovat, jelikož občané českých zemí byli dlouhodobě trvajícím retribučním unaveni, navíc odmítali žít neustále ve strachu z možného vznesení obvinění.

5. 2 Průběh tzv. malé retribuice

Vznik této retribuice si vynutily okolnosti, jelikož ne všechna provinění šla napasovat pod tzv. velký retribuční dekret a potrestat možnými tresty. Proto vznikly trestní nalézací komise při okresních národních výborech, které se zodpovídaly ministerstvu vnitra v čele s komunistickým politikem Václavem Noskem. Paralelně vedle sebe působily retribuční instituce s jednotným cílem, tedy národní očistou, nicméně se lišily vyšší instancí, která za ně zodpovídala.

Tzv. malá retribuice se stala spíše nástrojem Komunistické strany Československa a značně se v ní projevil lidový aspekt. Občané ji vnímali jako nástroj pomsty za zažitá příkoří či možnost vyřešení rodinných či sousedských sporů. K přiblížení tématu jsem si vybral trestní nalézací komise působící na Semilsku.

Na bývalém semilském okresu fungovaly tři trestní nalézací komise, a to TNK Jilemnice, TNK Semily a TNK Turnov. U TNK Jilemnice se dochovaly jmenovací dekrety do všech tří komisí, a to vyšetřující komise ONV, bezpečnostní komise a TNK Jilemnice. Ve všech třech komisích se nacházeli vždy dva členové KSČ, ani v jednom případě neměla převahu jiná politická strana. Už tento fakt může naznačovat snahu KSČ ovládnout tzv. malou retribuici jako protiklad k tzv. velké retribuici.

Všechny tři komise se vyznačovaly charakteristickým rysem velkého nepoměru mezi celkovým počtem projednaných případů a počtem vynesených odsuzujících rozsudků. Tento znak se stal společným i pro další trestní nalézací komise, lze jej označit za hlavní rys celorepublikové malé retribuice. Řada případů nespadala pod tzv. malý retribuční dekret, ne ojediněle se komise potýkaly s případy, které by spíše odpovídaly občanskému právu. Sousedské, rodinné či manželské spory nebyly výjimkou. Velkou roli sehrál fakt, že za falešná udání nenásledoval žádný trestní postih, tudíž se lidé nemuseli obávat žádného postihu v případě prozrazení. Poválečná atmosféra, bezmocnost a touha po pomstě způsobily, že u mnoha obyvatel poválečného Československa se projevil stinný stránky jejich charakteru. Nejvíce případů řešila TNK Turnov, a to 386. Z celkového počtu projednávaných případů bylo 308 trestních řízení zastaveno. Členové TNK Semily vynesli z celkem 312 kauz 206 osvobozujících trestních výměrů a TNK Jilemnice posuzovala 274 případů a 217 zastavila. Vyjádřeno

v procentech, nejmírnější komisí byla TNK Jilemnice (necelých 80 % zastavených případů), pak TNK Turnov (necelých 80 %) a nakonec TNK Semily, kde podíl zastavujících výměrů byl 66 % (SOkA Semily).

U jednotlivých komisí patřila mezi důležité faktory i oblast působení. Zatímco komise sídlící v pohraničí se v mnoha případech setkávaly s proviněními typu hlášení se k německé národnosti či přijetí německé státní příslušnosti, tak vnitrozemské trestní nalézací komise se tímto přečinem nemusely zabývat. Mezi časté kauzy patřilo udavačství. Oproti mimořádným lidovým soudům udání před TNK nevedla k vážným důsledkům (smrt), maximálně k výslechům ze strany německých úřadů či krátkého pobytu ve vězení. Trestní nalézací komise plnily dílčí úkol košického vládního programu, a to vykořenění fašismu ze společnosti. Posuzovaly vinu údajných členů různých fašistických organizací, např. Vlajky, Národní obce fašistické, Árijské jednoty atd. V Turnově působilo Sdružení svazu válečníků-kamarádství v Turnově. Pokud se nejednalo o horlivé členy, popřípadě nevykonávali obvinění vyšší funkce, členové komise řízení zastavovali (SOkA Semily).

Průběh tzv. malé retribuice v počátcích odrážel dobovou náladu a touhu po pomstě. Řada komisí v roce 1946 vynášela více odsuzujících rozsudků s cílem uspokojit touhu po národní očištění. Posléze došlo k obratu a na přelomu 1946 a 1947 se situace obrací. Výjimku tvořily TNK Jilemnice a TNK Turnov, které v prvním roce působení vynesly méně odsuzujících rozsudků než v následujícím roce. Osobně si vysvětlují tento fakt tím, že členové nepodlehli dobové náladě a pravděpodobně si vedli určitou statistiku. Vyšetřovací komise při TNK Jilemnice řadu případů samotné TNK nepostoupila a zatavila je pro bezpředmětnost, neprokázanou skutkovou podstatu či kvůli národnosti, popřípadě státní příslušnosti. Členové TNK Jilemnice v roce 1946 posuzovali vinu u 201 osob, a potrestali jich pouhých 19 (9 %). TNK Turnov projednala 238 případů, z čehož 20 skončilo odsuzujícím rozsudkem. K obratu dochází v roce 1947, kdy se podle TNK Turnov 56 osob z celkového počtu 147 provinilo proti národní cti. TNK Jilemnice vynesla 12 odsuzujících trestních výměrů ze 47 případů. Pouze TNK Semily odpovídala celorepublikovému charakteru, a během roku 1946 potrestala 106 osob, zatímco řízení zastavila v 81 případech. U TNK Semily sehrála důležitou roli i odbojová aktivita, jelikož ve městě působily odbojová organizace Obrana národa a partyzánské oddíly. V roce 1947 členové TNK Semily projednali 106 případů, a za vinné shledali pouze 14 osob (SOkA Semily).

Trestní nalézací komise se nemusely scházet pravidelně, a tudíž četnost schůzí se v jednotlivých měsících lišila. Nebylo neobvyklé, aby v jeden den komise uzavřela více případů, TNK Turnov dokonce za jeden den zastavila na 30 kauz. Zatímco TNK Jilemnice a TNK Semily nejvíce případů projednaly v dubnu, květnu a srpnu 1946, tak členové TNK Turnov na podzim a v zimě téhož roku. Trestní nalézací komise Jilemnice započala svoji činnost 2. února 1946 a poslední výměr (shodou okolností osvobozující) vynesla 2. května 1947. Členové TNK Semily rozhodli o vině dotyčného již 26. ledna 1946 a svoji činnost ukončili k 3. květnu 1947 vynesením tří osvobozujících rozsudků. TNK Turnov se oproti výše zmiňovaným komisím opozdila, první případ ukončila 15. února 1946 a naposledy se sešla 2. května 1947, kdy zastavila čtyři kauzy a dvě osoby potrestala za údajné provinění proti národní cti (SOkA Semily).

Komise disponovaly třemi základními typy trestů, a to veřejným pokáráním, peněžitou pokutou a vězením. Tyto tresty mohly libovolně kombinovat. Typ trestu a jeho výši ovlivňovala řada faktorů, ať už povolání, národnost či pohlaví. Veřejná pokárání často vedla k sociální diskriminaci, popřípadě i ke ztrátě zaměstnání a diskreditaci. Měla formu vývěsky v místě bydliště a pracoviště. Veřejná pokárání nejčastěji vynášely komise v Turnově (53) a Semilech (58), zatímco členové TNK Jilemnice vynesli tento trest v případě šestnácti domnělých viníků. U peněžité pokuty často rozhodovalo povolání obviněného, který si mohl vybrat, zda ji zaplatí nebo přijme náhradní trest v podobě odnětí svobody. Největší peněžité pokuty obdrželi převážně obchodníci, továrníci, autodopravci, národní správci atd., kde se pokuty pohybovaly v řádech několika desetitisíců až do výše půl milionu korun československých. Trestní nalézací komise v Turnově vynesla trest v podobě peněžité pokuty v celkové výši přes osm set tisíc, zatímco TNK Semily v celkové výši 384 000 Kčs a TNK Jilemnice ve výši pouhých 21 000 Kčs. Trest v podobě vězení se nejčastěji objevoval u TNK Jilemnice, která ho vynesla u 21 kauz a v celkové délce přes 51 měsíců. Členové TNK Turnov vyměřili obžalovaným celkově vězení v délce 97 měsíců (22 případů) a TNK Semily dokonce až 11 let na základě 51 výměrů (SOkA Semily).

Nejvíce obvinění proti národní cti řešily trestní nalézací komise ve velkých městech, jako v Plzni (2 000), Olomouci (3 500), Brně (15 000) či v Praze (60 000), kde dokonce vedle sebe působilo 52 TNK. Zatímco ministerstvo spravedlnosti disponovalo statistickými zprávami, tak ministerstvo vnitra nikoliv. Nicméně na základě interní zprávy s datací 8. srpna 1947 trestní nalézací komise zastavily většinu případů.

Z celkových 179 896³⁶ případů potrestali členové komisí 46 422 údajných viníků, zatímco 88 845 kauz zastavili. Celková výše peněžité pokuty se vyšplhala na 182 524 140 Kčs a součet trestů odnětí svobody se rovnal 3 115 letům (Frommer 2005: 288-290).

5. 3. Průběh tzv. druhá retribuce

Po únorovém převratu³⁷ se v první řadě komunisté zaměřili na čistku ve společnosti a posléze na obnovení retribuce, kterou všemožně kritizovali již v předcházejících letech. Drtinu označili jako ochránce zrádců před retribuční spravedlností. Údajně se na ministerstvu spravedlnosti dochovala rozsáhlá agenda tisíců případů, kdy členové Československé strany národně socialistické intervenovali ve prospěch obviněných. K tomu se vyjádřil Čepička následovně: *„Justiční správa neučinila ničeho, aby řádně instruovala soudce a veřejné žalobce, jak nejrychleji a účinně provést očistu. Naproti tomu vydávala výnosy, které ve skutečnosti napomáhaly zrádcům a kolaborantům. Proslulý je na př. výnos ministerstva spravedlnosti o tom, že národní obec fašistická nemá být pokládána za fašistickou organizaci. Tak řada fašistických funkcionářů se vyhnula jakémukoliv stíhání. Stejně prospěl vysloveným spolupracovníkům Gestapa výnos, podle něhož nemuselo být přihlíženo k výpovědím Němců, zejména členů Gestapa, i když jimi byli usvědčováni zrádci. Měl jsem příležitost poukázat na zvláštní kartotéku bývalého ministra spravedlnosti, v níž byly vedeny záznamy o všech intervencích poslanců stran nár. socialistické i lidové za zrádce a kolaboranty a urychlené vyřizování těchto intervencí. A tak z místa, které na sebe vzalo a mělo splnit politicky výsostně důležitý úkol očistit*

³⁶ Pro možnost porovnání: TNK Benešov u Prahy projednala 427 případů a u 83 kauz vynesla odsuzující trestní výměr. Členové TNK Nymburk potrestali údajných 80 viníků proti národní cti z celkového počtu 309. TNK Poděbrady odsoudila na základě tzv. malého retribučního dekretu z 650 osob 104. K TNK Jablonec bylo postoupeno 457 případů, ale dochovalo se pouze 128 trestních nálezů. Z tohoto počtu bylo odsouzeno 104 osob.

³⁷ Tuto hlubokou mocenskou krizi vyvolal postup ministra vnitra ohledně činnosti policie a odvolání obvodních velitelů policie v Praze. V podvečer 20. února 1948 podalo dvanáct demokratických ministrů demisi. 21. února proběhla na Staroměstském náměstí komunisty zorganizovaná demonstrace a o den později sjezd závodních rad. 23. února vznikl Ústřední akční výbor Národní fronty, jehož prostřednictvím komunisté koordinovali činnost místních akčních výborů. Další den proběhla na území Československa generální stávka mezi 12. a 13. hodinou. Krize vyvrcholila 25. února, kdy prezident Beneš demisi přijal a jmenoval novou vládu, v níž se nacházeli výlučně členové KSČ, stoupcí levicového křídla sociální demokracie a kolaboranti s komunisty z ostatních stran Národní fronty.

národ od zrádců a kolaborantů, se průběhem retribučního řízení a zejména v jeho závěru stalo místo, odkud byla řízena činnost, která ve skutečnosti důslednému a neúprosnému provedení očisty bránila“ (PSP 1948).

Drtinu nahradil v jeho funkci Alexej Čepička, příslušník KSČ a zeť Klementa Gottwalda: *„V historii našeho národa byla vždy, je a bude pokládána za největší zločin zrada na národu, na jeho životních zájmech politických a národních. Potrestání zrady je tím naléhavější, čím větší bylo nebezpečí pro národ a jeho existenci z této zrady. V dějinách našeho národa nebylo většího nebezpečí pro vlastní fyzickou existenci národa, než tomu bylo za okupace. Bylo proto velikým politickým úkolem našeho soudnictví důsledné provedení očisty. V čem spočívaly příčiny nesprávně a nedokonale prováděné očisty?“ (PSP 1948).* Tzv. druhá retribuční započala 2. dubna 1948 a měla trvat do konce roku. Zasáhla mimořádné lidové soudy i trestní nalézací komise a její normy platily celoplošně, tedy nejen v českých zemích, ale i na Slovensku. Lze říci, že druhá retribuční sloužila jako nástroj KSČ, kdy akční výbory vytipovávaly pouze určité případy: *„Není účelem zákona postihnouti ty tisíce drobných případů, nýbrž především obnoviti případy typicky nespravedlivě provedené očisty, zejména případy nesprávně zastavené, dále případy odložené, ale také i případy odsouzené. U odsouzených případů, zejména tam, kde došlo k uznání viny, ale k nevynesení trestu, nebo kde za nesprávného použití § 16 retr. dekretu došlo k neúměrně nízkému uložení trestu. U ostatních případů, t. j. i u případů, kde byl trest vysloven v sazbě, půjde o revisi trestů neúměrně nízkých, ale také trestů neúměrně vysokých“ (PSP 1948).* Tzv. druhou retribuční sice provázela silně medializovaná kampaň, ale sama o sobě se minula účinkem. Obětí bylo daleko méně než v předchozích letech. Soudy v českých zemích odsoudily méně než 50 % obviněných, řadu z nich navíc in absentia (Frommer 2005: 427-438). Zatímco Prokop Drtina se snažil omezit lidový efekt v soudnictví, tak jeho nástupce ho naopak posílil. Soudci z lidu se objevili ve všech stupních soudních institucí. Právě tito soudci měli v senátech číselnou převahu, čímž se měla potvrdit zásada, že *„u nás lid zákony nejen dává, ale je i vykonává.“* Alexej Čepička propůjčil justici politickým zájmům ve prospěch Komunistické strany Československa (Pernes, Pospíšil, Lukáš 2008: 159-163).

Druhé retribuční období skončilo 31. prosince 1948, a zatímco u prvního období se v tisku objevovaly statistické údaje, tak tentokrát mlčel, a to z prostého důvodu, a to zklamání z jejího průběhu. Většina odsouzených mimořádnými lidovými soudy byla

považována za Čechy či Slováky, nicméně se zde nacházela i řada německých obyvatel. 2 315 osob obdrželo trest v podobě dočasného odnětí svobody, 49 osob v podobě doživotního vězení a 20 obdrželo trest smrti. Na Slovensku bylo odsouzeno 903 osob, a tudíž celkově mimořádné lidové soudy shledaly vinnými kolem 3 300 lidí.

Tzv. druhá retribuční komise se u sledovaných trestních nalézacích komisí projevila hlavně u TNK Semily a TNK Jilemnice. Členové se zabývali nejenom novými případy, ale zároveň revidovaly svá rozhodnutí u již projednaných, popřípadě odložených případů. U některých kauz byl původní osvobozující rozsudek změněn v odsuzující na základě „nových důkazů“. Změněné politické klima se projevilo především u výše peněžitých pokut, které následně putovaly jako investice na zbrojení a do těžkého průmyslu (SOkA Semily). Jak již bylo řečeno výše, tak ani tzv. malá retribuční komise ve svém druhém období nenaplnila cíle KSČ a sloužila jako pouhý zpolitizovaný nástroj strany, nikoliv jako prostředek k dosažení národní očisty, nicméně tento cíl hlavně zpochybňovalo to, že uběhly již tři roky od skončení války.

Retribuční komise obecně si kladla za cíl národní očistu, která by československou společnost zbavila všech nekalých a nespolehlivých živlů, ať už se jednalo o osoby německé národnosti podléhající odsunu, významné politické osobnosti či kolaboranty a jejich pomahače. Nejdříve zahájily svoji činnost mimořádné lidové soudy a Národní soud, zodpovídající se ministerstvu spravedlnosti. Postupně docházelo ale ke zjištění, že pro přísnou minimální hranici pětiletého vězení by mohla řada provinilců uniknout trestu, a tak vznikl tzv. malý retribuční dekret, který dal vzniknout trestním nalézacím komisím. Tzv. malá retribuční komise byla v režii ministerstva vnitra, které ovládali členové Komunistické strany Československa. Tzv. velká retribuční komise měla přísnější průběh než tzv. malá, což hlavně způsobil fakt, že členové MLS se nemuseli zabývat národností jako jejich kolegové v TNK. V pohraničí působících soudech (např. Liberec, Česká Lípa atd.) se zpovídala řada osob německé národnosti, u kterých soudci postupovali poměrně přísněji než u českých obyvatel. U většiny mimořádných lidových soudů převažoval počet odsuzujících trestních výměrů, vždy se jednalo minimálně o nadpoloviční většinu. Oproti tomu tzv. malá retribuční komise se měla zaměřit na menší případy, na očištění společnosti na nejnižší úrovni, nicméně účinek působení těchto komisí byl nulový. Všechny TNK se vyznačovaly vysokým nepoměrem mezi odsuzujícími výměry a zastavujícími v neprospěch prvního jmenovaného typu výměru. I u potrestaných osob lze pochybovat o jejich vině, jelikož řada udání se zakládala na falešném základě. Lze

řící, že tzv. malá retribuce se spíše než nástrojem očisty stal nástrojem pomsty obyčejných lidí a prostředkem k řešení sporů, které naprosto nesouvisely s retribuční. Navíc neustálé prodlužování vedlo k tomu, že československý lid se už cítil unaven z probíhajícího retribučního soudnictví a hromadily se případy, kdy členové MLS či TNK se dostavovali opilí či vůbec. Zatímco ministerstvo vnitra průběžně předkládalo bilanční zprávy, tak ohledně tzv. malé retribuce nebyla veřejně publikována souhrnná data. Tomu napovídá i fakt, že se komunisté ve své retribuční zklamali. První retribuční období skončilo 4. května 1947, a zatímco demokratické strany považovaly devátý bod košického vládního programu za splněný, tak komunisté nikoliv. A právě tento fakt se jim stal záminkou pro obnovení retribuce. Celé retribuční soudnictví se navíc neslo v duchu sporu mezi KSC a ČSNS, kdy komunisté neváhali slovně napadat ministra spravedlnosti Prokopa Drtinu a vést negativní kampaň v tisku, hlavně v Rudém právu. Po únorovém převratu se postavil do čela ministerstva spravedlnosti Alexej Čepička, který ještě více posílil lidový aspekt retribučního soudnictví. Tzv. druhé retribuční období se minulo účinkem a postupně vyprchalo do ztracena. Mimořádné lidové soudy vynesly méně odsuzujících rozsudků než během prvního období, stejně jako trestní nalézací komise.

6 RETRIBUCE A PARLAMENTNÍ VOLBY 1946

Následující kapitola pojednává o dopadu retribuice na parlamentní volby 1946 v Československé republice. Tyto volby bývají na jedné straně označovány jako poslední svobodné volby, a na druhé straně se od konce osmdesátých let začaly objevovat teze o možné manipulaci s průběhem voleb spočívající v odepření volebního práva určitým osobám. V úvodní části představím politickou situaci a volební principy a hlavní pozornost budu věnovat vztahu mezi volbami a retribuicí. Text prokládám vyjádřením politiků k jednotlivým aspektům volebního procesu, především výroky Klementa Gottwalda reprezentujícího Komunistickou stranu Československa, a Prokopa Drtiny, ministra spravedlnosti a člena Československé strany národně socialistické.

Jak již bylo zmíněno v úvodu, 5. dubna 1945 vláda vyhlásila košický vládní program a svoji činnost v českých zemích obnovily čtyři politické strany, a to Komunistická strana Československa, Československá sociální demokracie, Československá strana lidová a Československá strana národně socialistická. Na Slovensku fungovaly Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska. Vznikla Národní fronta, která zahrnovala výše zmíněné politické strany, a spíše než koalice fungovala jako uzavřený systém stran.

Jak již bylo řečeno, Národní fronta fungovala jako uzavřený stranický systém, který vyloučil částečně jeden ze základních znaků svobodných voleb, a to soutěživost. Oproti První republice došlo ke snížení věkového volebního cenzu, kdy volební právo získaly nově osoby starší osmnácti let, a také příslušníci branné moci. Možnost volit byla odepřena válečným zločincům, provinilcům, kolaborantům a příslušníkům neslovanských národů. Zachován zůstal poměrný volební systém, systém vázaných kandidátních listin a povinnost volit s výjimkou osob starších sedmdesáti let. Ministerstvo vnitra uspořádalo dotazníkovou akci k volebním zákonům, jejíž efekt byl ale v konečném smyslu nulový (Broklová 1993: 76-92).

O volební právo přišli také příslušníci neslovanských národů, v tomto případě hlavně Němci a Maďaři. Jim se věnovalo několik právních dokumentů. Jednalo se o vládní nařízení z 5. května 1945 a dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., který Němce prohlásil za státně nespolehlivé obyvatelstvo, což vedlo k následné degradaci a zásahům do každodenního života. Ústavní dekret prezidenta republiky 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské odebral někdejší československým státním občanům německé národnosti toto

občanství k datu, kdy získali německou státní příslušnost nebo se dobrovolně přihlásili k Němcům. Českoslovenští Němci, kterým okupanti nepřidělili německou státní příslušnost, pozbyli československé státní občanství v den nabytí platnosti ústavního dekretu, tedy 10. srpna 1945. Zvláštní postavení v rámci německého obyvatelstva měli tzv. specialisté, antifašisté, a smíšená manželství, nicméně do voleb nezasáhli, protože jejich problematikou se začaly státní orgány zabývat až v druhé polovině roku 1946 (Beneš 2002: 216). Je logické, že o budoucí podobě vlády nemohly rozhodovat osoby, které nebyly jeho součástí, protože čekaly ve sběrných táborech na odsun.

Po obnovení Československé republiky zůstaly zachovány určité principy odebrání volebního práva z období První republiky, a to např. osobám, které spáchaly trestný čin nebo byly odsouzeny za vybrané „asociální“ přestupky jako žebrota či prostituce. Volebám a volebnímu právu se věnovaly hlavně Zákon o úpravě stálých seznamů voličských č. 28/1946 Sb. a Zákon o volbě Ústavodárného Národního shromáždění č. 64/1946 Sb., které rozšířily okruh těch, co ztratili volební právo, a to právě na základě retribučních dekretů. Jelikož kolaborace byla považována za opravdu těžký a podvrtný zločin, volební právo neztratily pouze osoby za tento zločin odsouzené, ale i ty, se kterými bylo teprve zahájeno vyšetřování, Zde musela být splněna podmínka uvalení vyšetřovací vazby. U jiných přečinů, odpovídajících ať už tzv. velkému či tzv. malému retribučnímu dekretu, mohly senáty, popřípadě zvláštní komise, udělit překážku výkonu volebního práva na základě prozkoumání jednotlivých případů, nicméně udání muselo být učiněno nejpozději do 15. února 1946 (Machala 2013: 46).

21. února 1946 byl vydán zákon o úpravě voličských seznamů. Paragraf 22 zbavil volebního práva každého, kdo byl obviněn z kolaborace a zároveň dán do vyšetřovací vazby. Pokud retribuční instituce (neplatí pro TNK) případ odložily či vynesly osvobozující rozsudek, obviněný získal volební právo zpět. V případě shledání vinným ztráta nadále trvala. Osoba obviněná proti národní cti (tedy na základě tzv. malého retribučního dekretu), ztratila možnost volit pouze v případě odsouzení, a to na dobu jeden až tři roky (maximální hranice v případě trestu v podobě vězení delšího než šest měsíců, popřípadě zařazení do pracovního útvaru alespoň na půl roku). Nicméně paragraf 23 výše zmíněného zákona umožnil i u obviněných, kteří stanuli před trestními nalézacími komisemi, učinit poznámku o překážce výkonu volebního práva, vyžaduje-li to veřejný zájem. O tom rozhodovala speciální komise ONV, nikoliv TNK,

a překážku komise mohla vymazat „*odpadnou-li předpoklady usnesení pro její vyznačení, nebo skončilo-li trestní řízení pro členství v organizacích...zastavením nebo rozsudkem zprošťujícím*“ (Kmoč 2011: 60).

Komunistická strana Československa volební kampaň pojala zodpovědně, a postavila ji především na charismatických osobnostech, ideologii a rétorice. Retribuce se stala jedním z témat, které komunisté používali ve svých projevech. Na příklad Klement Gottwald 18. prosince 1945 pronesl: „*Dále je tu velký úkol, udělati zákon o volebních seznamech spolu s dekretem o národní cti, aby nám daly možnost, ... na vesnici a v městech pokud možno vyloučit kompromitované kolaboranty a zrádcovské živly z práva volebního. V tomto ohledu musí naše organizace využít dekret o národní cti, aby byli postiženi kolaboranti.*“ (Frommer, 2005: 283). V únoru 1946 dodal: „*Snažíme se prosadit ustanovení, aby mimo těch, kteří jsou nebo budou zbaveni volebního práva řádnými soudy, aby kromě těchto případů byly z voličských seznamů taxativně vypuštěny ještě další kategorie osob. Bude to velmi úporný boj, ale myslím, že ho svést musíme.*“ (Frommer 2005: 283).

26. března 1946 Národní fronta ustanovila několik hlavních zásad, podle kterých se měly řídit politické strany při své volební kampani. Po volbách se mělo pokračovat na bázi Národní fronty, strany nesly dohromady odpovědnost za činnost vlády a agitace měla být vedena v duchu Košického vládního programu. Politické strany měly zákaz vést negativní kampaň proti přímé osobě, což porušila Komunistická strana Československa, která osočovala Petra Zenkla, a v předvečer voleb i Prokopa Drtinu. Pro Československou stranu národně socialistickou výsledek voleb znamenal diametrální propast mezi realitou a očekáváním nejen svými výsledky, ale i výsledky KSČ (Koutek 2011: 220).

Po volbách se projevilo disproporční politické smýšlení obyvatel českých zemí a Slovenska, jelikož výsledky v obou oblastech se od sebe naprosto lišily. Drtivé vítězství Komunistické strany Československa v českých zemích otřásl všemi nekomunistickými stranami. Zisk 40,17 procent hlasů zajistil straně devadesát tři poslaneckých mandátů. O téměř milion hlasů méně obdržela Československá strana národně socialistická, která skončila na druhém místě. Hlasovalo pro ni 1 300 000 lidí (23, 66 % hlasů), díky čemuž obdržela padesát pět mandátů. Následovala Československá strana lidová, a to s 20,24 procenty hlasů a čtyřiceti šesti poslanci. Na posledním místě se umístili sociální demokraté, kteří díky 15,58 procenty hlasů

obsadili třicet sedm poslaneckých křesel. Přesně opačně dopadly volby na Slovensku, kde Komunistická strana Slovenska získala jen 30,37 procenta hlasů, a tím pádem pouhých dvacet jedna mandátů. Zde zvítězila Demokratická strana, které zisk 62 % hlasů zajistil čtyřicet tři poslaneckých mandátů. Dvě menší slovenské politické strany výsledky příliš neovlivnily. Strana slobody díky 3,73 procenty hlasů obsadila tři poslanecká křesla, a Strana práce o jedno méně na základě 3,11 % obdržených hlasů. Možnost odevzdání bílých lístků využilo celorepublikově 0,45 procent voličů (Koutek 2011: 221).

Nekomunistické strany odmítaly uznat svá pochybení a odvolávaly se na to, že národní výbory, kontrolované členy Komunistické strany Československa, nespravedlivě odebraly volební právo až 300 000 údajným kolaborantům. V přepočtu se jednalo údajně až o deset mandátů. Řada politiků tato tvrzení opakovala, jako např. Hubert Ripka: *„Z volebních seznamů bylo vyškrtnuto 250 až 300 tisíc osob pod záminkou, že jsou podezřelé z kolaborace s Němci, čímž byly demokratické strany připraveny o nejméně deset mandátů“* (Ripka 1995: 58), či lidovec Pavel Tigrid: *„Malý dekret navíc zvýhodňoval komunisty v květnových volbách (1946): kdo dostal i jen obsílku, že bude souzen, nesměl prostě volit. Tak jen v Praze čtyřiaadvacet hodin před volbami rozeslal komunisty ovládaný bezpečnostní referát na 15 000 takových obsílek. Malý podvod, ale charakteristický“* (Tigrid 1990: 210).

K manipulaci voleb došlo i podle Oty Hory: *„Podle volebního řádu byly sestaveny volební seznamy a před volbami vyvěšeny k nahlédnutí všem voličům. Zjistilo se, že v seznamech často chybí jména voličů, kteří nejsou příslušníky komunistické strany. Nejdůležitější však byl trik, komunisty dobře promyšlený, že zjistí-li občané ve volebních seznamech jména těch, kteří byli podezřelí nebo známí jako kolaboranti s nacisty, mají podat námitky, které budou přešetřeny. Zjistilo se, že asi 250 až 300 tisíc občanů bylo takto obviněno a ze seznamu vyškrtnuto. Tím přišly o volební právo statisíce občanů, nekomunistů. I zde komunisté zneužili dobře míněných presidentských dekretů o potrestání skutečných kolaborantů“* (Hora 1978: 202). Podobný postoj zaujal i Prokop Drtina: *„Dalším tvrdým volebním trikem, který KSCĚ umožnil její vládnutí v ministerstvu vnitra a převahu pozic v národních výborech, byla manipulace s voličskými seznamy, v nichž byla vyškrtnuta velká část voličů na základě jejich domnělé kolaborace za války podle tzv. malého retribučního dekretu, který si komunisté vymohli. Marně jsme proti tomu u Noska protestovali, tvrdil, že je to vůle jednotlivých*

příslušných obecních a městských národních výborů a že on proti tomu nemůže nic dělat. Tak bylo mnoho nekomunistických voličů připraveno v těchto volbách o hlasovací právo. V Praze to činilo asi 20.000 hlasů, právě tolik, oč nás zde komunisté předčili. Po volbách většina těchto osob byla obvinění z kolaborace zproštěna. Byl to důkaz, že jejich nařčení provedli komunističtí bezpečnostní referenti s pomocí Noskova SNB výlučně za účelem oslabení nekomunistických stran ve volbách“ (Dršina 1982: 163).

Po volbách se cítili nejvíce zklamáni členové Československé strany národně socialistické, kteří očekávali zisk v rozmezí milion a půl hlasů až milion osm set tisíc hlasů. Petr Zenkl, pražský primátor a předseda strany, před volbami pronesl, že strana dosáhne vlády Národní fronty bez komunistů a jejich pomocníků z československé sociální demokracie. Jeho kolegyně Fráňa Zemínová počítala s tím, že ministerstvo vnitra bude odebráno komunistům a do čela tohoto resortu se postaví Prokop Dršina. Povolební situace a úspěch KSČ nejvíce zasáhl národní socialisty v Praze a v Plzni. Zenkla v jeho funkci pražského primátora nahradil člen komunistické strany Václav Vacek. Dršina se odvolával na údajný fakt, že v Praze neuspěli kvůli tomu, že na základě tzv. malého retribučního dekretu bylo odepřeno volební právo přibližně dvaceti tisícům (rozdíl mezi hlasy KSČ a ČSNS činil 18 725 hlasů) obyvatel Prahy. Ve svém referátu předneseném na schůzi ústředního výkonného výboru národněsocialistické strany 6. května 1946, která si kladla za cíl analýzu a projednání výsledků voleb a další postup, ministr spravedlnosti Dršina konstatoval, že strana získala bohužel o dvě stě tisíc hlasů méně, než byla očekávaná spodní hranice (1 500 000 hlasů). Uvedl, že zde bylo několik faktorů, které působily proti straně. Za prvé zmínil psychologické ovlivnění občanů díky dílčím volbám do místních národních výborů, kde často komunisté získali nadpoloviční většinu. Dále se jednalo o retribuci, díky které strana přišla o několik tisíc voličů, kteří ztratili díky obvinění z kolaborace volební právo. V neposlední řadě zmínil údajnou manipulaci s legitimacemi. Na základě toho odmítl uznat volební výsledek jako porážku Československé strany národně socialistické a také jako prohru demokracie, nicméně tento názor postupem času změnil (Koutek 2011: 221-225). *„Zbývá tedy říci, jak jsem výsledek voleb posuzoval tehdy a jak se naň dívám s dostupem tolika let dnes, v roce 1972! Řeknu to zhruba jednou větou: Tehdy jsem jím byl silně zklamán, ale nedomníval jsem se, že jím byla zasazena demokracie u nás smrtelná rána, dnes však musím připustit, že možná měli pravdu ti, kdo takto pesimisticky soudili“* (Dršina 1982: 167).

Také si uvědomil, že došlo k upevnění pozicí a moci komunistů na všech úrovních. 27. května 1946 vydané vládní nařízení upravilo zastoupení jednotlivých politických stran na všech stupních národních výborů. Komunisté si tak ještě více upevnili svoji pozici v nich a Československá strana národně socialistická přišla o řadu starostů. Ve více než čtyřech tisících obcích, a to hlavně v pohraničí, komunisté disponovali nadpoloviční většinou (Koutek 2011: 226). *„Nejhorší na výsledku voleb byla dohoda před volbami uzavřená mezi stranami, že podle nich se budou korigovat národní výbory všech stupňů, tj. obecní, okresní, krajské a zemské. Mělo to za následek, že pozice komunistů na všech těchto stupních byly posíleny a tak nejenže demokraté nezískali, ale ještě i ztratili leckde na počtu členů i nejmocnějších místech předsedů a bezpečnostních referentů.... Za to je ovšem tedy odpovědný jen český národ sám, český lid sám – nikdo jiný!“* (Drtina 1982: 170). Veřejně se snažil působit vyrovnaně a najít na volebních výsledcích i pozitivní stránku, jako tomu bylo v komentáři pro Svobodný zítřek: *„Proto ten fakt, že volby dopadly tak, že jsme docílili druhého místa, je nesporným úspěchem strany a také platformou, kterou si získala teprve do budoucnosti pro svůj další růst a další rozvoj“* (Drtina 1982: 171)

Zatímco tedy „demokratické strany“ cítily hořkost a zklamání, tak Komunistická strana Československa výsledky přivítala pozitivně, i když s nimi podle svých slov počítala. Jejich analýza proběhla na zasedání Ústředního výboru KSČ 30. května 1946. Klement Gottwald ve svém projevu obvinil ostatní politické strany z „reakční“ činnosti. *„Vnitropoliticky šlo potom o daleko více. My jsme ve volbách a zejména v několika málo dnech před volbami viděli, že lidovci a zejména národní socialisté, i Demokratická strana na Slovensku, vytáhli úplně záměrně prapor reakce. Že se pokoušeli pod tímto praporem spekulovat s hlasy členů reakce bývalých reakčních stran, dnes u nás nedovolených, pokoušeli se zvrátit dosavadní vývoj“*. Poukázal na fakt, že úspěšně předpověděli, jak volby dopadnou, a to nejenom své výsledky, ale i dalších politických stran. *„Pokud se týká českých zemí, můžeme říci, že jsme vcelku předvíдали správně, až na některé kraje – a já k tomu ještě budu mluvit – které měly velké oči. Ale vcelku jsme hodnotili situaci správně. Předvíдали jsme, že získáme 41 % hlasů, a dostali jsme přes 40 %. Takováto mýlka je omluvitelná. V číslicích jsme očekávali, že získáme 2 300 000 hlasů, a dostali jsme 2 200 000 hlas. Také jsme poměrně dobře odhadli ostatní strany. Sociálním demokratům jsme dávali 15 – 16 %, národním socialistům 22,5 % a lidovců, 21 %.“* Za rozhodující faktor považoval to, že KSČ uspěla díky

venkovu, kde měla nejsilnější podporu. Zatímco s výsledkem v českých zemích projevil spokojenost, tak obavy vzbudila výsledná bilance na Slovensku (Gottwald 1986: 322-327). K snaze o zisk funkce předsedy vlády Klement Gottwald poznamenal: „*Jestliže naše strana převezme odpovědnost, musí to být také hned cítit, aby, když už tou klikou točíme, nikdo nás od ní už také nedostal.*“ (Koutek 2011: 223).

Volební právo reflektovala jako jedna z mála trestních nalézacích komisí TNK Turnov působící v bývalém semilském okresu. Společně s ní zde posuzovali vinu osob obviněných proti národní cti ještě Trestní nalézací komise Jilemnice a Trestní nalézací komise Semily, nicméně zde archivní materiál nepodal žádné informace o překážkách volebního práva. Komisi předsedal JUDr. Alexander Dymeš a další členové se jmenovali Josef Kovář, František Podskalský, František Beneš a Josef Rašín, zatímco funkci zapisovatelky plnila Věra Pachtová (SOkA Semily, TNK Turnov).

Volební právo se vyskytovalo jak u případů projednávaných v roce 1946, tak i o rok později, tudíž lze vyloučit, že by se v tomto případě jednalo pouze o nárazovou záležitost spojenou s květnovými volbami. Dvě stě osm osob bylo vyškrtáno z voličských seznamů a u dvaceti sedmi osob jim komise nedoporučila zachovat volební právo. Šedesát dva obviněných o možnost volby nepřišlo a třiceti třem bylo volební právo doporučeno ponechat (SOkA Semily, TNK Turnov).

Právě u TNK Turnov obdrželo devadesát čtyři osob předvolání o zahájení trestního řízení z dnů 23. a 24. května 1946, a u řady z nich nebyla učiněna žádná poznámka o překážce volebního práva nebo jim bylo volební právo odebráno. Spisy nebyly průkazné, protože z velké části obsahovaly pouze dané předvolání, což odpovídalo stížnostem ze strany politiků nekomunistických stran o rozesílání falešných obvinění proti národní cti. Z daného počtu se u devíti osob volební právo nedoporučovalo a třiceti čtyřem mělo být odebráno. Zákonné normy umožňovaly u provinění podle tzv. malého dekretu více prostoru k údajné manipulaci ohledně pozbytí všeobecného volebního práva, ale nelze tvrdit, že daní jedinci skutečně nevolili, popřípadě zda by svůj hlas skutečně odevzdali jiné straně než KSČ. Pouze u osmi z celkového počtu předvolaných nebyla zanesena poznámka o překážce volebního práva. Vystává otázka, zda se jednalo o náhodný výběr či opravdu o snahu ovlivnit budoucí volby. Podle výslechových protokolů nebyla mezi nimi žádná spojitost. Nepocházeli ze stejných měst, i jednotlivá údajná provinění od společenského styku s Němci přes vyhrožování a členství ve fašistických organizacích až po kolaborantství

se lišila. Z hlediska profese se jednalo o ředitele šperkařské školy, řezníka, advokáta, dva zemědělské dělníky, keramika a obchodníka (SOkA Semily, TNK Turnov).

Podle odhadů za první retribuční období bylo na základě tzv. velkého retribučního dekretu obviněno 132 549, zatímco obvinění proti národní cti čelilo 179 896 osob české nebo slovenské národnosti. Pokud by tedy fakt, že volebního práva bylo zbaveno až 300 000 lidí, znamenalo by to, že 96 % obviněných pozbylo volebního práva, což neodpovídá realitě. I nižší hranice často udávaného odhadu, tedy 250 000, je nereálná, zvláště díky tomu, že ani tolik případů trestní nalézací komise v českých zemích dohromady neprojednaly (Machala 2013: 47).

Úspěchy Komunistické strany Československa lze najít ve fakticky podložených argumentech. V první řadě se jednalo o dobře organizovaný aparát a precizně vedená a intenzivní volební kampaň. Dále se projevil vliv venkova a také přidělování národních správ průmyslových podniků ve městech, díky čemuž získala strana další hlasy. Svě zástupce měli i v masových organizacích (Malý, Soukup 2004: 220).

Parlamentní volby v roce 1946 lze rozhodně označit za demokratické, nicméně v některých ohledech byla formální demokracie omezena. Volební proces kombinoval nové prvky jako snížení věkového cenzu či umožnění volit branným složkám s principy z období První republiky jako zachování povinnosti volit či proporčního volebního systému. Omezena byla politická soutěž, Národní fronta stanovila určitá pravidla pro vedení politické kampaně a volební právo bylo odepřeno určitým složkám společnosti, a to nejen na základě národnosti (Němci, Maďaři), ale také z hlediska retrospektivy (činy spáchané v období zvýšeného ohrožení republiky a kvalifikující jako retribuční zločiny, především kolaborantství). Lze obecně říci, že nekomunistické strany podcenily nejen volební kampaně, ale především pozice a rétoriku Komunistické strany Československa. A lze tedy považovat volby v roce 1946 za zmanipulované díky retribuční, především tzv. malé? Na základě výzkumu lze říci, že určitá manipulace s odebráním volebního práva u některých trestních nalézacích komisí proběhla, ale rozhodně ne v takové míře, jaká byla uváděna v projevech politiků poražených stran. Za první daná čísla (250 000 až 300 000, a tedy 10 mandátů) neodpovídají skutečnosti už jenom na základě, že tolik případů TNK ani neprojednaly. Za druhé nelze z archivního materiálu zjistit, zda překážka volebního práva byla s jistotou aplikována a daná osoba se nezúčastnila volebního procesu. Také neexistuje stoprocentní jistota, že lidé, kteří nemohli volit, by své hlasy odevzdali zrovna Československé straně národně

socialistické či jiné nekomunistické straně. Mohlo se jednat i o případné voliče Komunistické strany Československa. V prozkoumaných archivních spisech se problematika volebního práva vyskytla pouze v bývalém semilském okrese u Trestní nalézací komise Turnov, nicméně ani zde nelze s jistotou určit, zda překážka volebního práva byla naplněna. Navíc jednotlivé spisy neposkytly informace o politickém smýšlené daného obviněného, jelikož tato otázka nebyla součástí výslechového protokolu. Řada badatelů si také špatně vykládá právní normy věnující se volebnímu právu v rámci retribuční. U tzv. velké retribuční bylo potřeba splnit jasně stanovené podmínky k odebrání možnosti volby, a to obvinění z kolaborace a vyšetřovací vazba, zatímco u tzv. malé retribuční zákon o úpravě voličských seznamů poskytoval širší interpretaci volební problematiky. Navíc se přikláním k názoru, že manipulace na základě retribuční často sloužila jako výmluva pro neúspěch politických stran, politici se na ní ve svých projevech často odolávali a ospravedlňovali tím zklamání z volebních výsledků.

7 ZÁVĚR

Retribuce provázela poválečné období nejen Československa, ale celé Evropy, a zařadila se mezi jeden z hlavních bodů programu poválečné obnovy. V Československu retribuční soudnictví vycházelo z retribučních dekretů prezidenta republiky, a na jejich základě vznikly v českých zemích následující instituce: mimořádné lidové soudy a Národní soud představující nástroj tzv. velké retribuce a trestní nalézací komise, jejichž členové zodpovídali za průběh tzv. malé retribuce. První retribuční období v českých zemích skončilo k 4. květnu 1947, a hlavním cílem se stalo vytvoření etnicky homogenního státu spolehlivých Čechů a Slováků. Obnovená retribuce, probíhající již za změněných politických podmínek, se nesla ve značně zpolitizovaném duchu a přizpůsobila se záměrům Komunistické strany Československa. Tzv. druhé retribuční období nicméně svůj cíl nesplnilo a jeho výsledky neodpovídaly předpokládanému očekávání KSČ.

V bakalářské práci jsem se zaměřil nejen na retribuci obecně, ale i na porovnání průběhu tzv. velké i malé retribuce, při čemž u druhé zmiňované jsem konkrétně vycházel z archivního materiálu jednotlivých komisí působících v bývalém okrese Semilsko. Samotná retribuce se interpretovala jako národní očista od řady škodlivých a nespolehlivých živlů (např. Němci, kolaboranti a jejich pomahači). Nejdříve začaly působit mimořádné lidové soudy a Národní soud, za jejichž činnost zodpovídalo ministerstvo spravedlnosti. Tzv. malá retribuce se spíše než nástrojem očisty stala nástrojem pomsty obyčejných lidí a prostředkem k řešení sporů, které naprosto nesouvisely s retribucí. Trestní nalézací komise se zodpovídaly ministerstvu vnitra, a tak docházelo ke vzniku třecích ploch mezi Československou stranou národně socialistickou a Komunistickou stranou Československa. Navíc neustálé prodlužování vedlo k tomu, že československý lid se už cítil unaven z probíhajícího retribučního soudnictví a hromadily se případy, kdy členové MLS či TNK se dostavovali opilí či vůbec. Zatímco ministerstvo vnitra průběžně předkládalo bilanční zprávy, tak ohledně tzv. malé retribuce nebyla veřejně publikována souhrnná data. Tomu napovídá i fakt, že se komunisté ve své retribuci zklamali. U většiny mimořádných lidových soudů převažoval počet odsuzujících trestních výměrů, vždy se jednalo minimálně o nadpoloviční většinu. Oproti tomu tzv. malá retribuce se měla zaměřit na menší případy, na očištění společnosti na nejnižší úrovni, nicméně účinek působení těchto komisí byl nulový.

Výzkum tzv. malé retribuice vycházel z analýzy činností tří trestních nalézacích komisí působících na Semilsku. Jednalo se o TNK Jilemnice, TNK Semily a TNK Turnov. Jeden z hlavních společných znaků pro tyto instituce, a to i na celostátní úrovni, představuje značný nepoměr mezi celkovým počtem projednaných případů a počtem vynesených odsuzujících rozsudků. Důvod spočíval v žádném postihu v případě prokázání falešnosti udání. Z výše uvedených tří komisí řešila nejvíce případů TNK Turnov, následně TNK Semily a nakonec TNK Jilemnice. Důležitou roli sehrálo i regionální působení TNK, kdy se řada z nich působících v pohraničí musela potýkat s národnostní problematikou (hlášení se k německé národnosti). Většina komisí působila aktivněji v roce 1946, kdy členové vynášeli více odsuzujících trestních výměrů pod vlivem dobové nálady volající po pomstě. Výjimkou se staly TNK Jilemnice a Turnov, jejichž členové vystupovali přísněji v roce 1947. Komise disponovaly třemi základními typy trestů, a to veřejným pokáráním, peněžitou pokutou a vězením. Tyto tresty mohly libovolně kombinovat. Typ trestu a jeho výši ovlivňovala řada faktorů, ať už povolání, národnost či pohlaví.

Pozornost jsem věnoval i tezi o manipulaci voleb v roce 1946, a to na základě rozeslaných předvolání o zahájení řízení proviněných proti národní cti. Jednalo se sice o demokratické volby, nicméně v některých aspektech demokraticky omezené (např. omezení politické soutěže či odepření volebního práva vybraným obyvatelům). Za tezi ohledně manipulace stojí také i fakt, že nekomunistické strany podcenily vliv KSČ ve společnosti. Jak vyplynulo z výzkumu, lze říci, že k možné manipulaci mohlo dojít, ale rozhodně ne v takovém rozsahu, jako se odvolávali představitelé nekomunistických stran, např. Prokop Drtina. Uváděná čísla jsou vysoce nadhodnocená a neodpovídají ani celkovému počtu projednaných případů trestními nalézacími komisemi. Jsem názoru, že političtí představitelé jednotlivých stran využili retribuici pouze jako výmluvu, aby ospravedlnili svůj neúspěch.

8 POZNÁMKY

9 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

9. 1. Archivní prameny

Státní okresní archiv Semily, Okresní národní výbor Jilemnice, kartony 1–12.

Státní okresní archiv Semily, Okresní národní výbor Semily, kartony 69–9.

Státní okresní archiv Semily, Okresní národní výbor Turnov, kartony 1–24.

9. 2. Literatura

Balík, Stanislav a kol. (2003). *Politický systém českých zemí 1848-1989* (Mezinárodní politologický ústav: Brno).

Balík, Stanislav – Kubát, Michal (2012). *Teorie a praxe nedemokratických režimů* (Dokořán: Praha).

Beneš, Zdeněk (2002). *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948* (Praha: Gallery).

Borák, Mečislav (1998). *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 – 1948)* (Šenov u Ostravy: Tilia).

Borovička, Michael (2007). *Kolaboranti 1939-1945*. (Praha, Litomyšl: Paseka).

Cabada, Ladislav – Vodička, Karel (2003). *Politický systém České republiky: Historie a současnost* (Portál: Praha).

Cabada, Ladislav – Kubát, Michal (2007). *Úvod do studia politické vědy* (Aleš Čeněk: Plzeň).

Drtina, Prokop (1982). *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století. Sv. 1, kniha 1, Přes Mnichov do emigrace* (Toronto: Sixty-Eight Publishers).

Drtina, Prokop (1982). *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století. Sv. 1, kniha 2, Emigraci k vítězství* (Toronto: Sixty-Eight Publishers).

Frommer, Benjamin (2005). *National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia* (Cambridge: University Press).

Grospič, Jiří – Chovanec, Jaroslav – Vysokaj, Juraj (1977). *Košický vládní program - program budování lidově demokratického Československa* (Praha: SPN).

Gottwald, Klement (1986). *Proti fašismu a válce, za lidovou demokracii a socialistickou revoluci: Výbor z projevů a článků 1935-1948* (Praha: Svoboda).

Hora, Ota (1978). *Svědectví o puči: z bojů proti komunizaci Československa* (Toronto: Sixty-Eight Publishers).

Jech, Karel (1993). *Stránkami soudobých dějin: Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR).

- Jech, Karel – Kaplan, Karel (2002). *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945: dokumenty* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny).
- Judt, Tony (2005). *Postwar: a history of Europe since 1945* (London: William Heinemann).
- Kmoch, Pavel (2011). „*Malá retribuce*“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy [diplomová práce] (Liberec: Technická univerzita v Liberci).
- Kočová, Kateřina (2005). Druhá retribuce. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948. *Soudobé dějiny* XII, s. 586 – 625.
- Kočová, Kateřina (2004). Mimořádný lidový soud v Liberci v roce 1948. *Fontes Nissae* V., s. 131 – 174.
- Koutek, Ondřej (2011). *Prokop Drtina: osud československého demokrata* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů).
- Kuklík, Jan a kol. (2011). *Dějiny československého práva 1945-1989* (Auditorium: Praha).
- Kuklík, Jan (2002). *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945* (Praha: Linde).
- Machala, Jan (2013). Retribuce a parlamentní volby 1946. *Paměť a dějiny* 02/2013, s. 39–51.
- Malý, Karel – Soukup, Ladislav (2004). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989* (Praha: Karolinum).
- Nálevka, Vladimír (2000). *Světová politika ve 20. století. II* (Praha: Aleš Skřivan ml.).
- Pánek, Jaroslav – Tůma, Oldřich (2008). *Dějiny českých zemí* (Praha: Karolinum).
- Pejčoch, Ivo – Plachý, Jiří a kol. (2010). *Okupace, kolaborace, retribuce* (Praha: Ministerstvo obrany České republiky).
- Pernes, Jiří – Pospíšil, Jaroslav – Lukáš, Antonín (2008). *Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu* (Praha: Brána).
- Ripka, Hubert (1995). *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka* (Brno: Atlantis).
- Tigrid, Pavel (1990). *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu* (Praha: Odeon).

10 RESUMÉ

Retribution extraordinary justice is one of the main characteristic signs of political system during the period of Third Republic. The first part of the bachelor's thesis introduces the political system and the retribution president's decrees in Third Republic. The second part of the thesis is based on an analysis of archival material and following comparison with literature. I try to introduce process of so called big and small retribution (their similarities and differences) and also their executive organs (Extraordinary Public Tribunals, Penalty finding commissions). I focus on statement of a possible manipulation of election in 1946 through an adjustment of voter lists. The main hypothesis deals with the possibility of loosing the voting right for people who supposedly committed a crime against retribution decrees.